

oud LEIDEN NIEUWS

KWARTAALBLAD VAN DE HISTORISCHE VERENIGING OUD LEIDEN

jaargang 7, nummer 3
september 2019

Debat Leidse media

Het Leidsch Dagblad in het begin van de 20ste eeuw, toen nog gevestigd aan de Doezastraat (collectie: STIEL).

Agenda

Zondag	8 september	Dirk van Ecksalon 'Leidse bierhistorie'
Vrijdag	13 september	OMD-lezing 'Ramses Shaffy's Leidse jaren'
Weekend	14 en 15 september	Open Monumentendagen
Vrijdag	27 september	Lezing 'Terug naar Dorestad'
Zaterdag	28 september	Excursie Bibliotheca Thysiana en Rapenburg
Zaterdag	5 oktober	Excursie Wijk bij Duurstede en Huis Doorn
Woensdag	9 oktober	Lezing en debat 'Verleden, heden en toekomst Leidse media'
Zaterdag	2 november	Diesviering HVOL met lezing '145 jaar Museum De Lakenhal'
Maandag	4 november	Lezing 'Het geboortehuis van Rembrandt'
Donderdag	7 november	P.J. Blok lezing 'Rembrandt van Rijn, gesjeesde student'
Vrijdag	8 november	Symposium 'Leidse Kunstambachten 1475-1575'
Woensdag	27 november	Lezing 'Fer Hakkaart, de kluizenaar aan de Dullebakkersteeg'
Woensdag	11 december	Jan van Hout lezing 'Van Straetbouc tot geolocation'

Van de voorzitter, <i>Rens Heruer</i>	3
Annie's terras: terug bij af?	4
Een kritische blik op de transformatie van een monument	5
Open Monumentendagen 2019, <i>Saskia Leupen</i>	7
OMD-lezing 'Ramses Shaffy's Leidse jaren' door Peter van der Geer	9
Lezing en debat: 'Verleden, heden en toekomst van de media in Leiden'	10
De Week van de Leidse Geschiedenis 2019 'Kunsten en Kunstenaars'	11
Programma 117de diesviering HVOL	12
Dieslezing '145 jaar Museum De Lakenhal (1874-2019). Van Leidens ontzet tot Rembrandt' door Jori Zijlmans	13
Lezing 'Het geboortehuis van Rembrandt: van bouwhistorisch onderzoek naar digitale reconstructie in virtual reality' door Pieter-Jan De Vos en Edwin Orsel	15
P.J. Blok lezing 'Rembrandt van Rijn, gesjeesde student' door Onno Blom	16
Pareltjes in de geschiedenissen van de 'gewone Leidenaars', <i>Cees Meijer</i>	18
Het Ontwikkelperspectief voor Leiden Zuidwest, <i>Peter Lamboo en Arie de Jong</i>	20
Bedrijfsleden	22
Symposium 'Leidse kunstambachten 1475-1575'	24
Monumentale kunst van Berend Hendriks en Carel Bruens, <i>Jos Hooghuis</i>	26
Waar woonde Thomas Erpenius? Een gedenksteen die gelukkig niet werd geplaatst, <i>Piet de Baar</i>	28
Jan van Houtlezing 'Van Straetbouc tot geolocation. Jan van Hout als grondlegger van Leidse geschiedenis' door Ariela Netiv	32
Excursies	33
Boekbesprekingen, <i>Tanneke Schoonheim</i>	36
Agenda	43
Colofon	44

Binnenkort

Als dit wonderschone blad na de noeste arbeid van redactie en bijdragende schrijvers op uw mat valt, is het seizoen van rust en vakantie zo ongeveer voorbij en gloort de drukte van de nazomer en de herfst. Het zal u net als iedereen vergaan: vlak voor juli en augustus moet iedereen nog wat van je, dan is er de relatieve stilte van de warme maanden en in september barst alle bedrijvigheid weer los.

Eerst worden we als toeristen-in-eigen-stad ont- haald op de Open Monumentendagen. De stad wordt opgelegd op basis van een thema en de organisatie put zich uit in creativiteit om al die tienduizenden een dagje Leiden te laten beleven. Dit jaar draait het om plekken van plezier, een thema dat veel kanten op kan. De Open Monu- mentendagen (OMD) 'draaien' volledig op de inzet van vrijwilligers die er plezier in hebben om het Leidse erfgoed te tonen en daarmee is de OMD in alle opzichten geestverwant aan onze eigen HVOL. Ook daarom staan wij graag dicht bijeen in de hal van de Burgerzaal om u te ontvangen met de aanmelding van door u geworven nieuwe leden, voor de aanschaf van een boekje of om onze Beeldbankpresentatie te bewonderen. Misschien kunt u ook terecht in het Gemeenlandshuis van het Hoogheemraadschap van Rijnland, want mijn oproep voor vrijwillige rondleiders is in ruime (en inmiddels voldoende) mate beantwoord. Welkom dus – en veel ple- zier – bij de OMD.

Dan is er al snel daarna het niet te missen 3 okto- berfeest. De HVOL is blij met de verworven status op de lijst van het beschermd immaterieel erfgoed en feliciteert de 3 October Vereniging én de ge- meente met dit heuglijke feit. Het is de verdienste van de voorzitter (van de 3 October Vereniging) en in veel beperktere zin van de tweelingbroer

van uw voorzitter, dat het er dan toch van geko- men is. Sommigen halen de schouders op over het belang van de lijst, omdat ook de oliebol of het schaapschudden in Odoorn erop staan. Ik werp dat verre van mij: er is immers geen stadsfeest zo oud en algemeen gevierd als het Leidse. Ik zeg: óp naar de internationale lijst!

In november is er een geweldig programma in de Week van de Leidse Geschiedenis: lezingen, een symposium, en onze diesviering in de Hooglandse Kerk. Zet u het even in de agenda? De maand erna kunt u weer naar de Jan van Houtlezing. Ondanks deze opsomming blijven er nogal wat HVOL- en andere activiteiten ongenoemd. Toch zijn er nog twee die vermelding behoe- ven. In de Burgerzaal kunt u op 9 oktober een lezing-met-debat bijwonen over geschiedenis, heden en toekomst van de Leidse media, waaraan een brede vertegenwoordiging vanuit de journa- listieke wereld deelneemt. De HVOL vindt dit om veel verschillende redenen een belangrijk en inte- ressant thema. Het andere initiatief heet Bewogen Leiden: filmvoorstellingen waarin Leiden in veel facetten in beeld wordt gebracht. De HVOL werkt daarbij onder andere samen met die iconische bioscoop Trianon, de Leidse Video en Smalfilm Liga (LVSL) en Erfgoed Leiden en Omstreken.

Rens Heruer

Annie's terras: terug bij af?

Het is inmiddels al weer zes jaar geleden dat de HVOL en het Waterambacht Leiden (WAL) in verzet kwamen tegen plannen om de terrassen-op-dekschuiten van Annie's (voorheen Annie's verjaardag) te vervangen door een veel groter terras op een vast-ogend plankier van zo'n 500 vierkante meter. Dat zou niet alleen een aantasting vormen van ons monumentale beschermde stadsgezicht ter plaatse (ook volgens B&W), maar ook tegen het toen in wording zijnde beleid om terrassen op het water alleen op (historische) dekschuiten toe te staan.

Toch gingen B&W en later ook de gemeenteraad mee met de ingediende plannen, zij het met een motie in de raad van 'eenmaal maar nooit weer': er kwam een vergunning. Rechtszaken daartegen volgden, wij hebben u op de hoogte gehouden via dit mededelingenblad en de website. Nadat de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State als hoogste rechter op dit gebied eerder al de omgevingsvergunning voor het terras had vernietigd, heeft de Raad van State op 23 juli 2019 ook het bestemmingsplan binnenstad voor het plandeel 'Annie's' vernietigd. Er is dus geen vergunning meer en er is ook geen bestemmingsplan meer dat het beoogde megaterras toelaat.

Het beoogde megaterras zou een fors deel van het waterplein innemen.

Einde verhaal? Dat zou mooi zijn, maar het is te mooi om waar te zijn. Bij het vernietigen van de omgevingsvergunning heeft de Raad van State bepaald dat de gemeente een onafhankelijk onderzoek moet laten uitvoeren naar de doorvaarbaarheid in de beoogde situatie met een groot vlonderterras. En daarna moet de gemeente de oorspronkelijke aanvraag opnieuw beoordelen. In hoeverre overwegingen van bescherming van cultureel erfgoed daarbij dan nog een rol zullen spelen, is onduidelijk, maar wij zullen uiteraard geen gelegenheid voorbij laten gaan om onze bezwaren naar voren te brengen.

Inmiddels heeft ingenieursbureau Royal-Haskoning-DHV onderzoek gedaan naar de doorvaarbaarheid en een concept-rapport gemaakt. Het WAL en de HVOL hebben daarin inzage gehad. Het WAL (want dat is voor de doorvaarbaarheid de belanghebbende partij; de HVOL doet hier alleen mee vanuit de coulissen) heeft een lange reeks kritische vragen gesteld, want op het onderzoek is heel veel aan te merken.

Bij het schrijven van deze woorden (begin augustus 2019) is het wachten op het definitieve rapport en de stellingname van het gemeentebestuur. Wordt vervolgd...

Een kritische blik op de transformatie van een monument

Het zal u wellicht niet ontgaan zijn: er wordt druk gewerkt aan de Meelfabriek. Niet meer *in* de Meelfabriek – die sloot de poorten in 1988, ruim 30 jaar geleden – maar *aan* de Meelfabriek. Eindelijk! Al die jaren na de sluiting heeft dat complex van kolossen daar somber staan wezen, met stip het lelijkste gebouw van Leiden, aldus onze vorige voorzitter Hans Blom, jaren geleden desgevraagd door een radiozender. Veel schoonheid was er niet aan te ontdekken, aan dat grauwe en gesloten complex. Maar het is wel een markant overblijfsel van de 19de-eeuwse industrialisatie binnen de Leidse singels. En dus niet iets om af te breken.

De Meelfabriek.

Er zijn verschillende plannen voor een 'herbestemming' geweest die de eindstreep niet hebben gehaald, maar sinds een paar jaar wordt er daadwerkelijk gewerkt aan de transformatie van de Meelfabriek, eigendom van de Noordwijkse aannemer Ab van der Wiel. De start vonden we als HVOL ongelukkig: appartementenblokken langs de Waardgracht en Looiersplein voor studenten en 'young professionals'. Net als de omwonenden hebben we ons als HVOL verzet tegen de bouw op die plek, maar tevergeefs. Ze zijn nu klaar en bewoond, op zich keurige appartementen-

blokken, maar zoals we al vonden toen ze alleen nog maar op papier bestonden: niet passend aan Waardgracht en Looiersplein. Helaas.

Het kantoorgebouw aan de Oosterkerkstraat is inmiddels gerestaureerd, mooi gedaan. Het Molengebouw en Riffellokaal worden met behoud van het industriële uiterlijk gerestaureerd en getransformeerd tot appartementen, 'lofts'. Met een glazen opbouw voor penthouses. De verwachtingen zijn hooggespannen. Er wordt ook gewerkt aan een ondergrondse garage in drie lagen, waar bovenop een smalle woontoren komt ('Singeltoren') als een soort woonsilo. Vernieuwende architectuur.

Onlangs zijn er omgevingsvergunningen aangevraagd voor de resterende delen van de Meelfabriek (fase 2), waar onder andere appartementen, een hotel en een wellnesscentrum moeten komen. Er is sprake van ambitieuze en zeer ingrijpende transformaties. Spraakmakend. Het geheel zal zonder twijfel (inter)nationale aandacht trekken. Maar als beschermers van cultureel erfgoed – een van de hoofddoelstellingen van onze vereniging –

Het Meelfabriekcomplex zoals het moet gaan worden (afbeelding: www.demeelfabriek.nl).

hebben we toch bezwaar aangetekend. Het zal iedereen duidelijk zijn dat als je industrieel erfgoed zoals een meelfabriek met silo's en meelmagazijn een andere bestemming wilt geven (wat nodig is om het te kunnen behouden), je fors moet ingrijpen. Dus moet je concessies doen aan het uiterlijk van een gebouw, zelfs al is dat een (rijks)monument. 'Behoud door ontwikkeling' is dan de geëigende term. Maar als die 'ontwikkeling' zover gaat dat je het oorspronkelijke gebouw met zijn monumentale status niet of nauwelijks meer kunt herkennen, dan gaat dat wat ons betreft te ver. Je kunt je dan zelfs afvragen of je de monumentale status kunt en moet handhaven.

Nadat we onze bezwaren aan B&W kenbaar hadden gemaakt, hebben we gesprekken gehad met Erfgoed Leiden en Omstreken, gemeente-ambtenaren, architect Bart Akkerhuis en de projectontwikkelaar/eigenaar. Daarbij hebben

we inzicht gekregen in de overwegingen en afwegingen die tot de voorliggende plannen hebben geleid. Maar ons is tevens gebleken dat over de plannen langdurig en uitvoerig is overlegd met Erfgoed Leiden en Omstreken, de Welstands- en Monumentencommissie Leiden en de Rijksdienst Cultureel Erfgoed. Dat heeft tot aanpassingen geleid, maar uiteindelijk konden al deze betrokkenen instemmen met de plannen waarvoor nu een omgevingsvergunning is gevraagd. Mosterd na de maaltijd dus – voor de HVOL. Jammer, we waren er graag eerder bij betrokken geweest. Maar zoals het nu is gelopen hebben we als bestuur van de HVOL besloten geen juridische procedures door te zetten tegen de plannen – procedures die tot ernstige vertragingen zouden kunnen leiden. Het belang van een voltooiing van de transformatie van de Meelfabriek is daarvoor te groot. De HVOL-brieven aan B&W over de Meelfabriek kunt u vinden op onze website.

Open Monumentendagen

De draaimolen in Speeltuinvereniging Westerkwartier is minstens 60 jaar oud en wordt zorgvuldig onderhouden (foto: Saskia Leupen).

Welk onderwerp de landelijke organisatie van de Open Monumentendagen ook kiest, in Leiden weten we er eigenlijk altijd wel raad mee. We werken het thema 'Plekken van plezier' uit langs vrolijke lijnen: het Leidse uitgaansleven voert natuurlijk langs theaters, bioscopen en cafés. Het thema 'Sport, spel en speeltuinen' belicht het fenomeen van de vele Leidse speeltuinverenigingen, de kegelbaan en de roeiclub. Bij studentenvertier houden vier van de Leidse studentenverenigingen ondanks de drukke start van het studiejaar, open huis in hun sociëteit.

Elk jaar zijn er ook altijd enkele panden opengesteld, die niet helemaal in de bovenstaande

De kegelbaan bij sociëteit Amicitia (foto: Sjoep de Jong).

In het weekend van 14 en 15 september openen zo'n 37 Leidse monumenten hun deuren voor het publiek. Het thema van dit jaar is 'Plekken van plezier', een vrolijk thema waar we in Leiden op vele manieren invulling aan kunnen geven.

categorieën te vangen zijn. Vaak gaat het om panden die een nieuwe bestemming krijgen, zoals industrieel erfgoed, scholen of grote herenhuizen vóór, tijdens of na de verbouwing. Zo is het gebouw even te zien in ruwe, afgepelde staat. Hierdoor komen bouwsporen tevoorschijn, die eerder verborgen waren. Oude kelders, hijsbalken, restanten behang, plavuizen en beschilderde plafonds vertellen een verhaal van eeuwen terug. Dit jaar kunt u onder andere terecht bij de Engelberthahoeve, waar menig bruiloftsfeest gevierd werd.

Op het eerste gezicht sober en onopvallend, geeft het voormalige winkelpand Breestraat 107, waar tot voor kort nog Magazine4you gevestigd was, zijn veel oudere geheimen prijs. Een ruwe bolster is ook te vinden aan de Lammermarkt 63, een bedrijf in vintage bouwmaterialen, dat straks opgedeeld wordt in appartementen. Pand in verbouwing Hogewoerd 63 past heel goed binnen het thema: hier bracht immers de beroemde student François Haverschmidt, alias Piet Paaltjens, zijn studententijd door. Saillant detail is dat de huisbaas van Haverschmidt de kamers die

Lammermarkt 63 (foto: Saskia Leupen).

hij verhuurde, na elke student voorzag van een nieuw fris behangetje. Wat een schat aan oude behangfragmenten oplevert!

Natuurlijk mag het Academiegebouw ook dit jaar niet ontbreken. De jarige 'grand old lady', onze universiteit, vierde nog dit voorjaar haar 444ste geboortedag. En er zijn er meer jarig! Leidens beroemdste zoon en dochter vieren beiden feest. Voor het eerst in de geschiedenis van de OMD hebben we een virtueel pand opgenomen, en wel de 3D-reconstructie van het geboortehuis van Rembrandt, gemaakt door Erfgoed Leiden en Omstreken. De werken uit zijn Leidse periode zijn te zien in het onlangs prachtig gerestaureerde en deels vernieuwde Museum De Lakenhal. De Leidse dochter is van jonger datum, maar toch ook al 100 jaar geleden

3D-reconstructie van Rembrandts geboortehuis (Erfgoed Leiden en Omstreken).

geboren. Het is de Zangeres zonder Naam, Mary Servaes-Beij. In hotel Nieuw Minerva is haar slaapkamerameublement te bewonderen, dat door de vorige eigenaren van het hotel is verworven.

Jeugd en muziek

Ook voor de jonge monumentenbezoeker is er dit jaar weer van alles te doen. Bij het informatiepunt in het stadhuis is de gratis Kidsgids af te halen met een speurroute door de stad.

Sfeerverhogend zijn ook de vele concerten in de stad, van orgelconcerten in de Hooglandse Kerk tot carillonconcerten in het stadhuis. Ook niet te missen zijn de ruim 25 Leidse amateurkoren, die op diverse plaatsen voor verpozing zorgen.

Wij zijn huiseigenaren, bewoners, architecten en aannemers bijzonder dankbaar voor het feit dat zij de liefde voor hun panden met ons willen delen. Datzelfde geldt voor de vele betrokken vrijwilligers. Zonder hun inzet zouden de Open Monumentendagen niet kunnen plaatsvinden.

Wilt u ook meehelpen aan dit weekend? Neem dan contact op met de Stichting Open Monumentendagen Leiden: info@openmonumentendagen-leiden.nl.

Programma

Het programmaboekje bevat dit jaar niet alleen informatie over Leiden, maar ook over de buurgemeentes Leiderdorp, Oegstgeest en Voorschoten. Het boekje, de Engelse gids en de Kidsgids zijn vanaf 7 september af te halen bij het stadhuis, het Visitors Centre, de verschillende locaties van BplusC en diverse boekhandels en musea in Leiden.

Het programma is te vinden op: www.openmonumentendagenleiden.nl.

Saskia Leupen

Ramses Shaffy's Leidse jaren

PETER VAN DER GEER MET MEDEWERKING VAN DAMIAAN VAN NOORT, ZANG EN TOETSEN
VRIJDAG 13 SEPTEMBER 20.00 UUR, RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN, RAPENBURG 28

In een gloedvolle compositie van verhalen, beelden en muziek brengen Peter van der Geer en singer-songwriter Damiaan van Noort de Leidse jaren van Ramses Shaffy weer tot leven. In het leven van Ramses Shaffy zijn die jaren van doorslaggevende betekenis geweest. Peter van der Geer ging op zoek naar de verhalen achter Shaffy's uitspraken 'hier lag de schoonheid en de basis van mijn leven' en 'in mijn hart ben ik ook altijd Leids gebleven'.

Wie waren precies die Leidse pleegouders die een ommekeer brachten in zijn leven na een dramatische start in Frankrijk? Wat is het verhaal achter de zeker tien liederen uit zijn repertoire die teruggaan tot zijn Leidse periode? Van der Geer ontdekte dat Shaffy 'Sammy' schreef voor een Joods schoolvriendje dat zwaar had geleden onder de oorlog en nu in Amerika woont. 'Sneeuw voor Wendela' is het ontroerende lied over het afscheid van zijn Leidse jeugdliefde Wendela van Goudoever. Hij sprak ooggetuigen van Shaffy's eerste optreden op achtjarige leeftijd in de muziekschool op het Rapenburg. Ook ontdekte hij foto's, die hem op het spoor brachten van de vleugel waarop Shaffy heeft leren spelen.

Niet zonder symboliek is de lezing over Shaffy, zoon van een Egyptisch diplomaat, voor de Egyptische Taffehtempel in de hal van het Rijksmuseum van Oudheden. De lezing is tevens de opening van het Open Monumentenweekend in Leiden, waar Shaffy sinds juni een monument heeft in het Terweepark achter station Leiden Centraal.

Peter van der Geer studeerde in Leiden klassieke talen en rechten en is in het dagelijks leven partner bij Debat.NL. In zijn vrije tijd

Ramses Shaffy en Wendela van Goudoever (collectie: familie Van Mens).

is hij voorzitter van stichting Hoog Sammy (hoogsammy.nl), voorzitter van stichting Holland Debate en trekker van burgerpanel Leiden Centraal Park. Hij schreef onder andere 'Overtuigend debatteren', 'Hoe vang ik een rat' en recent 'Ramses Shaffy en zijn Leidse jaren'.

Verleden, heden en toekomst van de media in Leiden

BIJEENKOMST MET LEZING EN DEBAT

WOENSDAG 9 OKTOBER 20.00 UUR, STADHUIS LEIDEN, BURGERZAAL

Op woensdag 9 oktober organiseert de Historische Vereniging Oud Leiden (HVOL), met medewerking van de gemeente, een bijeenkomst over het verleden, heden en toekomst van de media in Leiden.

Programma:

- 19.30 Zaal open, koffie/thee
- 20.00 Lezing door Jan Leune 'De Leidse pers 50 jaar geleden'
- 20.30 Pauze
- 20.50 Prikkelende, 'nostalgische' gesproken column door Jaap Visser (publicist, onder meer columnist van het *Leidsch Dagblad*)
- 21.00 Debat onder leiding van Ton van Brussel (oud-directeur van de Rode Hoed) aan de hand van enkele stellingen. Gespreksdeelnemers zijn Marleen Damen (wethouder van Leiden), Jaap de Jong (hoogleraar Journalistiek en nieuwe media Leiden), Teuntje van Delft (hoofd-redacteur uitgeverij Verhagen), Hugo Schneider (hoofdredacteur Holland Media Combinatie) en Reanne van Kleef (Sleutelstad.fm).
- 21.30 Afsluiting, borrel
- 22.00 Einde

DE LEIDSE PERS VIJFTIG JAAR GELEDEN DOOR JAN LEUNE

De Leidse pers vijftig jaar geleden, toen nog vijf kranten dagelijks over de Sleutelstad schreven. Daarover vertelt Jan Leune in zijn lezing. Hij haalt herinneringen op aan het 'onafhankelijke'

Leidsch Dagblad, de 'rooms-katholieke' *Leidse Courant*, de 'protestants-christelijke' *Nieuwe Leidse Courant*, de Leidse editie van de 'liberale' Haagse krant *Het Vaderland* en die van zijn 'socialistische' tegenhanger *Het Vrije Volk*. Leune vertelt onder meer over:

Het Leidsch Dagblad in het begin van de 20ste eeuw, toen nog gevestigd aan de Doezastraat (collectie: STIEL).

- de rol van de courantiers Sijthoff bij de opkomst en ondergang van de kranten in Leiden;
- krantenafdelingen in de schaduw van de redactie;
- de eerste vrouwen op de Leidse redactieburelen;
- journalisten die vrijwillig of gedwongen van krant wisselden;

- journalisten die uitgroeiden tot invloedrijke Bekende Nederlanders;
- een doofpotaffaire na een door een journalist aangestoken brand bij de *Leidse Courant*;
- nepnieuws;
- hoe hij een einde maakte aan een opzetje tussen gemeentebestuurders, andere politici en journalisten om Leiden op heimelijke wijze aan een zwembad te helpen;
- de betrekkelijkheid van primeurs;
- 'links' en 'rechts' in de pers;
- redactionele onvrede met hoofdredactioneel beleid bij *Leidse Courant* en *Leidsch Dagblad*;
- waarom vier krantentitels gedoemd waren opgeheven te worden en
- de hiaten in de archieven.

Leune onthult voorts hoeveel miljoenen guldens staatssubsidie Sijthoff Pers in de jaren tachtig kreeg voor het instandhouden van de *Leidse Courant* en *Het Binnenhof* en welk miljoenenbedrag HDC, de uitgever destijds van het *Leidsch Dagblad*, begin jaren negentig aan Sijthoff Pers betaalde voor de overname van de *Leidse Courant* en het weekblad de *Leidse Post*.

Ten slotte doet Leune een voorstel voor een formulewijziging van de enig overgebleven krant, het *Leidsch Dagblad*, die de abonnees en lezers meer recht doet dan thans en de uitgeverij (ofwel de Belgische eigenaren) in staat zal stellen deze krant bij wijze van spreken tot nog in lengte van jaren profijtelijk te continueren.

Jan Leune (72) is geboren en getogen in Leiden, gepokt en gemazeld in het krantenvak: redactioneel, commercieel, logistiek. 'Krantenman' Leune begon als 19-jarige als journalist bij de Leidse Courant, werkte daarna voor Het Vaderland en Het Binnenhof en was voorts algemeen coördinator van de Stichting Pers Unie (een redactioneel samenwerkingsverband van regionale kranten in Nederland en België). Hij sloot zijn journalistieke periode af als directeur-hoofdredacteur van Het Binnenhof en (kopblad) de Leidse Courant. Leune werd vervolgens dagbladmanager van Sijthoff Pers, uitgeverij van onder meer de Haagsche Courant. Bij Wegener ten slotte stond hij aan de wieg van een bezorgbedrijf voor alle Nederlandse dagbladen.

Kunsten en kunstenaars

De Week van de Leidse Geschiedenis 2019

Voor de vijfde keer zet de Historische Vereniging Oud Leiden begin november een belangwekkend historisch thema centraal. Nu niet een Weekend, maar een hele Week van de Leidse Geschiedenis! Dit jaar is het thema 'Kunsten en kunstenaars'.

Leiden heeft een bijzondere geschiedenis als centrum van kunst en woon- en werkplaats van kunstenaars. In dit Rembrandtjaar wordt met name aandacht besteed aan deze grote zoon van

onze stad en aan de kunstzinnig-ambachtelijke sfeer waarin zijn ontwikkeling begon. En tegelijkertijd figureert het gemeentelijk museum De Lakenhal, net heropend na een lang

verbouwings- en uitbreidingstraject, prominent in het programma.

De Lakenhal voor de restauratie (foto: Henk Spek).

De Week van de Leidse Geschiedenis kent vier programmaonderdelen:

- De diesviering van de Historische Vereniging Oud Leiden op zaterdagochtend 2 november. De dieslezing, getiteld '145 jaar Museum De Lakenhal (1874-2019). Van Leidens ontzet tot

Rembrandt', wordt uitgesproken door dr. Jori Zijlmans, conservator Geschiedenis van De Lakenhal.

- De lezing 'Het geboortehuis van Rembrandt: van bouwhistorisch onderzoek naar digitale reconstructie in virtual reality', door Pieter-Jan De Vos en Edwin Orsel, bouwhistorici bij Erfgoed Leiden en Omstreken op maandagavond 4 november.
- De P.J. Bloklezing 'Rembrandt van Rijn, gesjeesde student' op donderdagavond 7 november, waarin Onno Blom spreekt over de jonge Rembrandt.
- Het symposium 'Leidse Kunstambachten 1475-1575' op vrijdagmiddag 8 november. Dagvoorzitter prof. dr. Dick de Boer introduceert korte voordrachten over het Leidse kunstambachtenproject, waarin de aandacht vooral uitgaat naar kunstenaars en kunst(nijverheid) in het 16de-eeuwse Leiden.

Dies 2019

Programma van de 117de diesviering van de Historische Vereniging Oud Leiden

ZATERDAG 2 NOVEMBER 2019 IN DE HOOGLANDSE KERK

10.00 uur: kerk open

10.30 uur: opening met het gezamenlijk zingen van het Leids Volkslied, gevolgd door een welkomstwoord door HVOL-voorzitter Rens Heruer

10.45 uur: lezing door dr. Jori Zijlmans, conservator geschiedenis bij Museum De Lakenhal, met als titel: 145 jaar Museum De Lakenhal – van Leidens Ontzet tot Rembrandt

11.45 uur: presentatie *Leids Jaarboekje 2019*

11.55 uur: presentatie Historische Kalender Leiden 2020

12.00 uur: sluiting officiële gedeelte

Na afloop kan op vertoon van de ledenpas het *Leids Jaarboekje 2019* worden opgehaald. Bedrijfsleden kunnen Jaarboekje en kalenders verkrijgen bij de stand van de promotiecommissie.

Een gratis consumptie wordt aangeboden tegen inlevering van de bon op pagina 21 van dit nummer van *Oud Leiden Nieuws*.

In de kerk staat een kleine markt met kraampjes van commissies, werkgroepen en bedrijfsleden van de HVOL. De Historische Kalender Leiden 2020 wordt tijdens de markt tegen een gereduceerd tarief te koop aangeboden. De markt 'sluit' omstreeks 14.00 uur.

Wie niet in staat is het Jaarboekje tijdens de diesviering op te halen, kan de week daarop (van 4 tot en met 8 november) tijdens kantooruren terecht bij Erfgoed Leiden en Omstreken, Boisotkade 2a in Leiden. De daarna nog resterende boekjes worden zoveel mogelijk door vrijwilligers bezorgd. Het streven is

om alle boekjes voor het einde van het jaar bezorgd te hebben.

Bezorgers gezocht!

Voor het bezorgen van het Jaarboekje bij HVOL-leden in Leiden en omstreken, die niet in staat zijn om dit zelf tijdens de dies of in de week daarna op te halen, zoeken wij nog vrijwilligers. Vele handen maken immers licht werk! Met name in Oegstgeest en in de Duin- en Bollenstreek zouden we met de aanmelding van twee à drie vrijwillige bezorgers zeer geholpen zijn. Wilt u helpen? Meld u dan aan bij promotie@oudleiden.nl! Onze dank is groot.

Dieslezing

145 jaar Museum De Lakenhal (1874-2019) Van Leidens ontzet tot Rembrandt

LEZING BIJ GELEGENHEID VAN DE 117DE DIES VAN DE HISTORISCHE VERENIGING OUD LEIDEN DOOR DR. JORI ZIJLMANS

ZATERDAG 2 NOVEMBER 10.30 UUR, HOOGLANDSE KERK, NIEUWSTRAAT

In haar lezing schetst conservator Geschiedenis van De Lakenhal Jori Zijlmans de geschiedenis van het museum. Het oudste collectiedeel waaruit Museum De Lakenhal is voortgekomen, bevond zich in het stadhuis. Deze is vanaf Leidens Ontzet in 1574 bewust door het stadsbestuur aangelegd.

In de loop van de tweede helft van de 19de eeuw ontstaat in navolging van andere steden op initiatief van enkele notabelen de wens om een museum 'voor de stedelijke oudheidkunde' op

te richten. Op 1 mei 1874, het jaar waarin het 300-jarig jubileum van Leidens Ontzet wordt gevierd, gaat De Lakenhal open voor het publiek. In de jaren tachtig van de 19de eeuw wordt de

In 1906 is er ook een Rembrandttentoonstelling in De Lakenhal (collectie Erfgoed Leiden en Omstreken).

artistieke kwaliteit van de getoonde objecten en kunstwerken almaar belangrijker. Deze (inter) nationale tendens is zichtbaar in de presentatie. De historische keurhal wordt niet langer geschikt geacht als gebouw om kunstwerken van hoge kwaliteit tentoon te stellen. Met steun van een particuliere gift wordt onder directeur Willem Pleyte in 1890 een speciale kunstzaal met bovenlicht gebouwd. Dertig jaar later verdubbelt de vaste expositieruimte door de bouw van de Papevleugel die speciaal voor objecten van kunst en kunstnijverheid is bedoeld. Directeur Overvoorde kiest ervoor om de monumentale 17de-eeuwse Laecken-Halle, die op zich al een stuk Leidse geschiedenis is, voortaan te gebruiken voor het tonen van stadshistorische objecten.

Al binnen twintig jaar wordt het museum-ensemble opnieuw als te krap ervaren. De eerste plannen voor uitbreiding met 'eenige nieuwe expositiezalen' dateren van 1939, maar de realisatie laat tachtig jaar op zich wachten. Met de komst van Meta Knol in 2009 en het

project Werk in Uitvoering start een museaal veranderingsproces. Voor het eerst in de geschiedenis koopt de stad in 2012 een schilderij van Rembrandt aan en vijf jaar later volgt de aankoop van *Contra-Compositie VII* van Theo van Doesburg. In januari 2017 begint de zo lang gewenste restauratie en nieuwbouw en sinds juni 2019 is het museum weer open. Op de dag van de dieslezing, zaterdag 2 november, start de tentoonstelling 'De jonge Rembrandt' in de nieuw gebouwde tentoonstellingszalen.

Dr. Jori Zijlmans is sinds 2004 conservator geschiedenis in Museum De Lakenhal. Daarvoor was zij conservator in het Haags Historisch Museum / Museum de Gevangenpoort en wetenschappelijk projectmedewerker bij de Nederlandse Organisatie van Wetenschappelijk Onderzoek. In 1999 promoveerde zij aan de Vrije Universiteit Amsterdam op het proefschrift 'Vriendenkringen in de 17de eeuw. Verenigingsvormen van het informele culturele leven'.

Het geboortehuis van Rembrandt: van bouwhistorisch onderzoek naar digitale reconstructie in virtual reality

DOOR PIETER-JAN DE VOS EN EDWIN ORSEL

MAANDAG 4 NOVEMBER, 20.00 UUR, LOKHORSTKERK, PIETERSKERKSTRAAT 1

Rembrandt van Rijn werd in 1606 in Leiden geboren. Hij groeide op aan de Weddesteeg, tegenover de molen van zijn vader en stiefgrootvader. Het (groot)ouderlijk huis is vier eeuwen later compleet verdwenen. Om toch te kunnen ervaren waar de wereldberoemde schilder woonde en leefde, heeft Erfgoed Leiden en Omstreken, ter gelegenheid van zijn 350ste sterfdag, een reconstructie van het huis gemaakt. Hierbij is ook de omgeving rond het huis, waaronder de molen van zijn vader, in kaart gebracht. Via virtual reality kan nu iedereen, overal ter wereld, een bezoek brengen aan het geboortehuis van de schilder.

3D-reconstructie van Rembrandts geboortehuis (Erfgoed Leiden en Omstreken).

Het maken van een reconstructie van Rembrandts geboortehuis was geen eenvoudige opdracht. Er bestaan geen specifieke afbeeldingen van het huis. Ook is er jarenlang gediscussieerd over de exacte locatie. Door voor het eerst de beschikbare historische bronnen te combineren met historisch

beeldmateriaal en deze te interpreteren vanuit het Leidse bouwhistorisch perspectief, zijn de bouwhistorici van Erfgoed Leiden en Omstreken erin geslaagd om tot een betrouwbare reconstructie te komen.

Bovendien werd niet enkel het huis nagebouwd, maar ook de omgeving in al haar details – denk aan de Witte Poort, de voorganger van de Rembrandtbrug, de molens en het Pelicaensbolwerk. Deze lezing neemt de aanwezige mee in de zoektocht naar het huis van Rembrandt en vertelt over de bijzondere combinatie tussen bouwhistorisch en archivalisch onderzoek – over letterlijk de geschiedenis een plek geven. Al nieuwsgierig? Kijk op www.erfgoedleiden.nl/rembrandt.

Na afloop van de lezing is er gelegenheid om met speciale brillen virtualrealitybeelden van Rembrandts geboortehuis en omgeving te bekijken. Tevens wordt na de lezing het nieuwe boekje over het geboortehuis van Rembrandt gepresenteerd.

Pieter-Jan De Vos (1987) is bouwhistoricus bij Erfgoed Leiden en Omstreken. Hij studeerde geschiedenis aan de KU Leuven en Conservation of

Monuments and Sites aan het Raymond Lemaire Center. Zijn expertise omvat enerzijds bouwhistorisch onderzoek naar stedelijke woonhuizen en anderzijds digitale erfgoeddocumentatie. Hij is aangesloten bij de Bond Nederlandse Bouwhistorici, verbonden als expert member bij CIPA Heritage Documentation (ICOMOS), en geeft gastcolleges bij de Hogeschool Utrecht en de KU Leuven.

Edwin Orsel (1969) studeerde bouwkunde. Hij werkte bij verschillende bouwhistorische bureaus en is sinds 2001 stadsbouwhistoricus bij Erfgoed Leiden en Omstreken. Daarnaast is hij voorzitter van het Convent van Gemeentelijke Bouwhistorici, bestuurslid van de Stichting Bouwhistorie Nederland en lid van diverse monumentencommissies. Regelmatig publiceert hij over bouwhistorie en kastelen.

P.J. Bloklezing

Rembrandt van Rijn, gesjeesde student

LEZING DOOR ONNO BLOM

DONDERDAG 7 NOVEMBER, 20.00 UUR, ACADEMIEGEBOUW, KLEIN AUDITORIUM

De P.J. Bloklezing is een samenwerking van de Universiteit Leiden, het *Leidsch Dagblad* en de Historische Vereniging Oud Leiden (HVOL). Het onderwerp van de lezing is de ontwikkeling die Rembrandt in zijn Leidse jaren opdeed. Dit onderwerp past goed in het thema dat HVOL hanteert voor 'de week van de Leidse geschiedenis', namelijk 'Kunsten en kunstenaars'.

Lang is aangenomen dat Rembrandt Harmenszoon van Rijn, hoewel hij zich in 1620 aanmeldde als letterenstudent aan de Leidse universiteit, niet werkelijk heeft gestudeerd. Hij zou zich hebben aangemeld vanwege de voordelen die de inschrijving met zich meebracht: studenten hoefden

geen belasting te betalen op wijn en bier en niet te dienen in de schutterij. Rembrandt stond te boek als de beroemdste gesjeesde student uit de geschiedenis.

Als dat werkelijk waar was geweest, stelde dat de kunsthistorici voor een raadsel: hoe was het

mogelijk dat Rembrandt als schilder dan zó erudiet en vernuftig was? Waar had hij zijn kennis dan opgedaan? Onlangs werd aan de Leidse academie een herinschrijving van 'Rembrandus Hermannii' uit 1622 aangetroffen, die aannemelijk maakt dat de Leidse molenaarszoon langer op de academie verbleef en wel degelijk college liep.

De invloed van de universiteit – de eerste universiteit van de Republiek in opbouw, als bekroning voor de moed en trouw en het doorzettingsvermogen van de Leidse bevolking tijdens het beleg van de Spanjaarden in 1574 – op de jonge Rembrandt kan moeilijk worden overschat. Hij werd geboren en groeide op in een stad die dagelijks zijn intelligentie uitdaagde en zijn verbeelding prikkelde.

Geleerdheid, de wil om te ontdekken en lust om te experimenteren werden in Leiden gevoed. Veel van wat leven en werk van Rembrandt zou bepalen, vond zijn oorsprong in de academiestad. In de verhalen die hij op zijn schilderijen in verf vertelde, toonde hij zich van meet af aan een echte intellectueel. Het zijn de verhalen uit de mythologie, die hij vanwege zijn opleiding aan de Latijnse school en de academie uittentreuren in het origineel heeft moeten bestuderen, net als die uit de Bijbel.

Maar ook voor de verzameldrift van Rembrandt – uit de inventarislijst van zijn bezit uit 1656 blijkt dat hij over een rijk gevulde 'konstcaemer' beschikte – werd de kiem gelegd in Leiden. In het ambulacrum bij de Hortus botanicus werd een schitterende verzameling naturalia uit de hele wereld aangelegd. En aan de overkant van het Rapenburg, in de kapel van het Faliede Bagijnhof, richtte de universiteit het eerste anatomische theater op.

Rembrandt moet er ooit, als student of als leerling in de schilderwerkplaats van meester Jacob van Swanenburg of als nieuwsgierige Leidenaar bij zijn geweest toen de praelector, de voorlezer

Portret van Rembrandt uit 1639, door A. Bartsch (collectie: Erfgoed Leiden en Omstreken).

van de chirurgijnen, zijn mes zette in het lijk op de snijtafel. Exact dat was in 1632 het onderwerp van het schilderij dat Rembrandts doorbraak betekende naar het grote publiek: De anatomische les van dr. Nicolaes Tulp.

Zo Rembrandt iets was, was hij een Leidenaar.

Onno Blom (1969), schrijver, literair criticus en columnist voor de Volkskrant en Nieuwsweekend op radio 1, promoveerde in 2017 in Leiden op 'Het litteken van de dood', de biografie van beeldhouwer-schilder-schrijver Jan Wolkers. In de eerste week van september verschijnt zijn biografie van 'De jonge Rembrandt'.

Pareltjes in de geschiedenissen van de 'gewone Leidenaars' (6)

De Stem van Leiden heeft inmiddels een groot aantal interviews afgenomen. Een aantal van deze verhalen is te lezen en te beluisteren op de website van Erfgoed Leiden en Omstreken, met een samenvatting van het verhaal dat de mensen hebben verteld. Tijdens de interviews horen we vaak onverwachte pareltjes: leuke, opmerkelijke, maar soms ook hele droevige levensgeschiedenissen passeren de revue. Hieronder weer drie fragmenten uit interviews.

Sjansen op de Stijfselbaan

Jannie Compier-de Ridder werd op 24 februari 1933 geboren in de Musschenbroekstraat. Kort daarna verhuisde het gezin met de drie dochters naar de Janvossensteeg, hartje stad, waar haar ouders zich als geboren Leidenaren thuisvoelden. Vader was stratenmaker, maar hij overleed in 1944 op 42-jarige leeftijd, waardoor de meisjes zodra ze veertien werden voor inkomen moesten zorgen. De pogingen van een onderwijzer om Jannie door te laten leren, mochten niet baten. Jannie begon met werk in de winkel van Penedo, een zaak in huishoudelijke artikelen. Ze verdiende er het zout in de pap niet, en toen ze op aandrang van haar moeder, met pijn in haar buik, om opslag durfde te vragen, werd haar dat niet in dank afgenomen. 'Het moet weer worden als voor de oorlog', zei haar werkgever, 'dat de knecht blij mag wezen met een broek van de baas.' Ze is er weggegaan en werd verkoopster in verschillende winkels, zoals modezaak Gerzon op de Breestraat. Daar heeft ze goede herinneringen aan, evenals aan de schaarse uitjes met haar vriendinnetje, toen ze 16, 17 jaar was. Van haar verdienste mocht ze twee gulden houden. Iets drinken bij Rutecks op de Stationsweg deden ze graag. Als het regende, bleven ze zo lang mogelijk zitten op de ene consumptie die ze zich konden veroorloven. Maar met een rij

wachtende klanten voor de deur werden ze door de bediening weggekeken. En voor 60 cent kon je naar de bioscoop, weliswaar op een van de eerste rijen, waarvan je met pijn in je nek thuiskwam, maar het was een leuke ontspanning. Ook het heen en weer wandelen en sjansen op de 'stijfselbaan' bij de Haarlemmerstraat was een aantrekkelijk tijdverdrijf. Dat was een spontaan ontstane ontmoetingsplaats waar veel jongelui 'van de gewone stand' heen en weer wandelden en daar hun toekomstige echtgenoten leerden kennen. Kort na de oorlog vond dit plaats op de Stationsweg en later op de Haarlemmerstraat.

Ik zie die ogen nog iedere dag

Joop Gijsman werd op 21 december 1928 geboren in een familie van huisschilders en verhandelaren. Vader Gijsman, die een schildersopleiding had, is na zijn dienstdiensttijd in de Eerste Wereldoorlog verf gaan verhandelen. Aanvankelijk vanuit de voorkamer van zijn ouderlijk huis en na zijn huwelijk met Joops moeder in hun huis aan de Hogewoerd 125. Het ging hem goed, want in 1923 kon hij een verffabriek bouwen op het Levendaal. Er werden spelletjes gedaan in het gezin waarin Joop met zijn broer en zusje opgroeide: monopoly, ganzenbord, sjoelen, maar er waren strenge huisregels. Zo werd er elke zondag gekerkt, meestal

in de Hooglandse Kerk, en ging hij naar de School met de Bijbel op Noordeinde 40, viermaal daags een goed kwartier lopen. Zwemles kreeg hij in De Zijl, een open bad, maar als het kouder dan 4 graden was, hoefde hij niet. Vriendjes had hij in die tijd niet. Dat werd anders toen hij naar de Christelijke HBS ging in de Kagerstraat.

Na de oorlog, toen de productie van materialen weer op gang kwam, ontstonden er ook nieuwe, synthetische verven die de lijnolie- en standolieverven gingen vervangen. 'Dit wordt het pakkie-an voor jou, hoor', zei vader Gijsman en Joop ging opleidingen volgen, wel vier of vijf, want hij moest een alleskunner zijn. Voor zijn opleiding Chemisch Analist fietste hij heen en weer naar Scheveningen. In Brussel leerde hij hout- en marmerimitatie schilderen aan de Academie de Peinture, in Manchester bij de ICI leerde hij alles op het gebied van specifieke kleurstoffen en synthetische verven, bij TNO in Delft deed hij laboratoriumonderzoeken. Een bewuste keuze was zijn loopbaan niet, maar een duidelijke voorkeur had hij ook niet, dus liet hij zich gewillig in de verfindustrie opnemen.

In 1960 werd Joop door een vriend meegevraagd om te gaan zeilen met een aantal studentes van een medisch dispuut: 'Daar was een studente bij, die was even lang als ik, prachtig zwart haar en hele donkere ogen. En ik zie die donkere ogen nog iedere dag, alleen is ze een beetje grijs geworden. Maar vier jaar later zijn we getrouwd ja.' Op zijn 32ste was het zijn eerste relatie.

Hij moest trouwen, op een nette manier dan

Willem van Hove is op 5 oktober 1945 als oudste van vier kinderen geboren, op de (Lange) Raamsteeg 61 in Leiden. Recht tegenover de dienstingang van de toenmalige HBS voor meisjes, waarvan de hoofdingang aan de Garenmarkt was. Het was een heel kinderrijke buurt en er werd veel buiten gespeeld. Ze speelden 'weg-

kruipertje' en de pomp op de Garenmarkt was de buutpaal. En verder werd er veel gespeeld in het nabijgelegen Van der Werfpark, waar ze heerlijk konden ravotten. De radio ging alleen aan als er een hoorspel was en televisie was er nog niet. Hij kwam uit een christelijk gezin en ging iedere zondag tweemaal naar de gereformeerde kerk. 'Ik ben daar nooit minder van geworden en ga nog steeds heel trouw.' Als hij in de kerk zat, keek hij altijd gefascineerd naar hoe de koster zijn werk deed.

In het Morskwartier stond aan de Lage Morsweg de Maranathakerk, die gezamenlijk met de hervormden werd gebruikt, in twee diensten na elkaar. Deze kerk is nu afgebroken. De heer Van Hove hielp daar in zijn jeugd vaak de koster. Toen de wijk werd uitgebreid met de Juwelenbuurt zag men aankomen dat er te weinig kerkruimte in de wijk zou zijn. 'Wij als gereformeerden hebben altijd gehoopt dat we ook in de Mors een eigen kerkje zouden krijgen. In afwachting daarvan werd er toen een houten noodkerkje neergezet op een braak stuk terrein tussen de Robijnstraat en de Diamantlaan, recht tegenover de Parelstraat. De Beloftekerk, werd de kerk genoemd, als belofte dat er een definitieve nieuwe kerk zou komen.' Toen de kerk bijna klaar was, moest er ook een koster komen en zei men: 'Wim van Hove had er in Maranathakerk altijd wel aardigheid in, zou hij dat nu ook hier willen doen?' Toen ze hem dat kwamen vragen, zei hij dat hij dat niet alleen wilde beslissen, want dan kon hij niet meer om de veertien dagen naar zijn verloofde in Voorthuizen. 'Ik moest toch aan Erna vragen of die daarmee akkoord zou gaan. En ja, dan moeten we haast trouwen. Op een nette manier dan.' Toen heeft de kerk gezorgd dat zij zo snel mogelijk een huis kregen. 'Ik ben nog zes weken vrijgezel koster geweest voordat we eind juni 1968 trouwden.'

Namens de Stem van Leiden, **Cees Meijer**

Het Ontwikkelperspectief voor Leiden Zuidwest

In de plannenmakerij van de gemeente Leiden werd op 23 april 2019 een nieuw document geproduceerd: het ontwerp-ontwikkelperspectief Leiden Zuidwest. Op voorzichtige wijze wordt daarin geschetst hoe, in de visie van het college van B&W, deze stadswijk zich tot 2040 zou moeten ontwikkelen.

De afbeelding hiernaast komt uit dat Ontwikkelperspectief. Zij staat vol cirkels, dubbelpijlen om aan te geven dat een verbinding gemaakt moet worden, groene strepen van groen dat er al wel is en belangrijk wordt gevonden, maar ook een nieuw NS-station De Mors als wenkend perspectief.

Mede omdat de commissie Niet-beschermde erfgoed zich de laatste tijd intensief met Zuidwest heeft beziggehouden, wat resulteerde in een verzoek aan B&W om enige waardevolle gebouwen en ensembles in Zuidwest bescherming te geven, heeft de HVOL een reactie naar B&W gestuurd. Die 'zienswijze' bevat waarderende woorden voor het ontwerp-ontwikkelperspectief, maar ook een aantal kritische kanttekeningen.

Om te beginnen wordt in het ontwerp zowel met waardering gesproken over de wederopbouw-wijk Zuidwest als dat de wijk wordt getypeerd in negatieve zin. Met waardering wordt gewezen op de opzet van de wijk volgens het principe 'licht, lucht en ruimte'. Op die manier werd in

Ontwikkelperspectief Leiden Zuidwest (<https://gemeente.leiden.nl/bestanden/projecten/leiden-zuidwest/ontwikkelperspectief-zuidwest.pdf>).

een tijd van grote woningnood nieuwe bewoners een veilige en aantrekkelijke woonomgeving geboden. Negatief is het Ontwikkelperspectief over Zuidwest, want men vindt de wijk saai en

onaantrekkelijk. Om dat laatste op te lossen, moet Zuidwest een stedelijk karakter krijgen: een 'place to be' in de woorden van de gemeente. De HVOL heeft grote vraagtekens gezet bij dit streven. Natuurlijk valt er best wat te verbeteren, maar dan wel graag met behoud van de kenmerken van de wederopbouwwijk die Zuidwest is: er is toch weinig mis met een rustige, veilige en groene wijk waar het in de eerste plaats gaat om prettig wonen? Het lijkt de HVOL een illusie om een wijk als Zuidwest een stedelijk karakter te geven als de binnenstad. Er wordt in het ontwerp gesproken over verdichting met 1500 tot 2000 woningen.

De HVOL is bang dat zo'n flinke verdichting onvermijdelijk een zware aanslag doet op het groen in de wijk en dat de bestaande ruimtelijke structuur geweld wordt aangedaan. Nu al worden de zogenaamde 'stempels' (een buurtopbouw van woningcomplexen die een aantal malen wordt herhaald) bedreigd, worden gebouwen verbouwd en gesloopt, waarbij bovendien de monumentale kunst gevaar loopt.

Het ontwerp-ontwikkelperspectief is heel positief over het benutten (en daarmee behouden of zelfs meer in de oude luister herstellen) van de historische waterlopen. Het gaat dan zowel om de vier waterwegen waardoor Zuidwest is omringd (de Oude Rijn, de Vliet, de Trekvliet en de Korte Trekvliet) als enkele historische waterlopen binnen de wijk, zoals de Fortuinsloot. Het vervelende is dat dit als een wenkend perspectief wordt geschetst, maar dat het de vraag is of in de uitwerking het cultuurhistorisch karakter voldoende zal doorklinken.

Net als elders in Leiden wordt in het Ontwikkelperspectief veel werk gemaakt van het zoeken van locaties voor hoogbouw. Deze mode, die eerst in steden als Rotterdam en Amsterdam heeft toegeslagen, is nu naar Leiden overge-

slagen. Dat hoogbouw in de binnenstad niet thuishoort, is iedereen wel duidelijk (hopen we), maar dat is nog geen vrijbrief om dan buiten de binnenstad eens lekker aan de gang te gaan. Het aanzien van wijken verandert fors als op grote schaal hoogbouw wordt toegepast. Zo is het een idee van het ontwerp-ontwikkelperspectief om flink langs de Trekvliet te bouwen, waardoor in de visie van de HVOL het karakter van deze waterloop zwaar geweld wordt aangedaan. Of je ook blij moet zijn met hoge woontorens op de hoeken van de kruising Churchillaan en Vijf Meilaan is zeer de vraag. Zeker als zo'n toren komt te staan op de plaats waar nu de Antonius van Paduakerk staat: die heeft juist bescherming nodig!

Al met al: het Ontwikkelperspectief Leiden Zuidwest is een aardig stuk met veel positieve intenties en enkele interessante ideeën, maar ook met plannen die ingaan tegen die zelfde positieve intenties. We zijn benieuwd naar wat er in de volgende stappen van alle plannenmakerij overblijft.

Peter Lamboo en Arie de Jong

Alrijne Zorggroep

APEK administraties

Rijksmuseum Boerhaave

Breedveld Holding

Holdingmaatschappij
R.H. Breedveld B.V.

Buik en Van der Horst, gerechtsdeurwaarders

Grandcafé De Burcht

Van Cleef Holding

Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden

Du Prie bouw & ontwikkeling b.v.

Griffioen Precious Presents vof

HBK, Belastingadviseurs & Accountants

Hooglandse Kerk

Hoppezak Kledingverhuur

La Gro Geelkerken advocaten

De Leeuw Makelaardij bv

LEK® makelaars en taxateurs

Macropa BV

Glas- en Schilderwerken Van Muiden bv

Stichting Pieterskerk Leiden

Brasserie de Poort

Prima Management

Primavera Pers

Rabobank Leiden-Katwijk

Hoogheemraadschap van
Rijnland

Hoogheemraadschap van Rijnland

Rabobank

MBO Rijnland

mborijn//land

De Ruyter de Wildt en De Vroom, advocaten

Schulpen Schuim BV

Teekens Karstens, advocaten en notarissen

Universiteit Leiden

Universiteit Leiden

Van der Valk Hotel Leiden

Veldman Rietbroek Architecten

Museum Volkenkunde

Veldman Rietbroek architecten

Stichting Zeven Leidse Hofjes

Tandartsenpraktijk Zoeterwoudsesingel

Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid

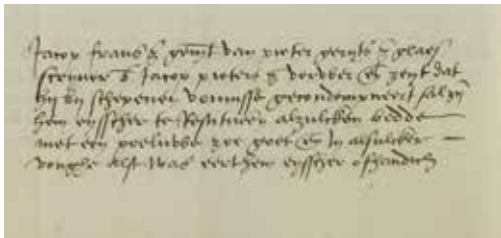
Leidse Kunstambachten 1475-1575

SYMPOSIUM OVER LEIDSE GESCHIEDENIS

VRIJDAG 8 NOVEMBER 2018, 13.45 – 17.45 UUR, MUSEUM DE LAKENHAL, AUDITORIUM

Het symposium in de Week van de Leidse Geschiedenis heeft dit jaar een bijzondere opzet. Dit is te danken aan de samenwerking met de RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis en het team dat in de afgelopen jaren verbonden was aan het project betreffende de kunstambachten in Leiden in de periode 1475-1575.

Op basis van het indrukwekkende gegevensbestand van Jeremy Bangs is binnen de muren van Erfgoed Leiden en Omstreken een unieke database tot stand gekomen, die de bronnen voor nagenoeg alle aspecten van de ontwikkeling van de stedelijke kunst en kunstnijverheid voor nieuw onderzoek toegankelijk maakt (zie <https://rkd.nl/en/explore/excerpts>, doorklikken op domain: Leidse kunstambachten etc.).

Een van de documenten in de database Leidse Kunstambachten 1475-1575.

Door verkenningen te presenteren van de mogelijkheden van de database van het Kunstambachten-project, worden nieuwe inzichten aangedragen en perspectieven voor nieuw onderzoek geboden. Dit betekent dat het symposium een bijzondere bijdrage aan het 'Rembrandtjaar' levert door het artistieke en menselijke klimaat te schetsen waaruit Rembrandt en zijn Leidse tijdge-

noten zijn voortgekomen. Het opent vensters op de ontwikkeling van productie en consumptie van kunst in Leiden tot het Beleg, als vrucht van een sterke eigen traditie. En het maakt nieuwsgierig naar de impulsen die uitgingen van de immigratie na 1575. Dit moet een van de speerpunten worden van een vervolgproject.

Gelijktijdig heeft een groep vrijwilligers grote stappen gemaakt met de Historische Database Leiden waarin personen en percelen van Leiden in de late 16de en vroege 17de eeuw worden gelokaliseerd (zie <https://www.historischleiden-inkaart.nl>). Verbinding van databases en het wederzijds benutten van gegevens is één van de uitdagingen.

Het symposium van dit jaar vindt plaats op de best denkbare locatie, daar waar de Leidse kunst uit deze periode haar mooiste plek heeft gekregen: in het Auditorium van de vernieuwde Lakenhal.

Programma:

13.00 – 13.45 Inloop, thee/koffie

13.45 – 13.50 Welkom door Meta Knol (directeur Lakenhal) en Dick de Boer (dagvoorzitter)

13.50 – 14.00 Openingswoord van Chris Stolwijk (directeur RKD), waarin de mogelijkheden

van de database Leidse Kunstambachten 1475-1555 worden getoond

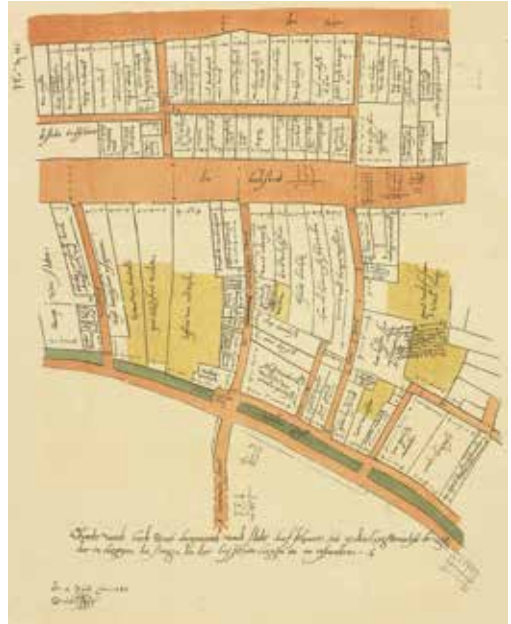
14.00 – 14.20 Iris Ippel: 'Een beeld van Leiden vóór 1566. Sculptuur in de Sleutelstad'. Leiden staat niet bekend om zijn sculptuur. Dit komt vooral door de effecten van Beeldenstorm en Reformatie, de nalatigheid voor wat nog restte en het op drift raken van dat wat in eerste instantie in veiligheid was gebracht. Aan de hand van een aantal objecten en kunstenaars-biografieën wordt er toch een beeld geschetst van Leidse beeldhouwkunst vóór de eerste Beeldenstorm.

14.20 – 14.40 Anne Margreet As-Vijvers: 'Handschriftenproductie in het klooster Lopsen'. Uit de Leidse archieven is duidelijk dat het klooster Lopsen actief was in de productie van perkament en het afschrijven en verluchten van handschriften. Onzeker is echter tot dusverre welke van de nog bewaard gebleven Leidse handschriften daar werden vervaardigd. Spreekster en Jeremy Bangs hebben de archiefgegevens vergeleken met het corpus Leidse handschriften om te zien of de hypothese dat de zogeheten Suffragiënmeesters werkzaam waren in het klooster Lopsen, verder kan worden onderbouwd.

14.40 – 15.00 Prosper de Jong: 'Leidse glazeniers en glasruiten'. Van de omvangrijke productie aan gebrandschilderd glas in het vroege 16de-eeuwse Leiden zijn talrijke glasruitjes bewaard gebleven. In de lezing word een poging gedaan om op basis van de door de specialist Kees Berserik verzamelde informatie, de archiefgegevens over Leidse glazeniers met een aantal ruitjes te verbinden.

15.00 – 15.15 Discussie over de eerste drie papers.

15.15 – 15.45 Thee/koffiepauze; hierin posterpresentaties van vers onderzoek door studenten van de Universiteit Leiden en anderen

Plattegrond uit 1588 naar een stratenboek van Salomon Davidsz van Dulmanhorst en Jan Pietersz Dou. De kaart geeft de Breestraat weer tussen het stadhuis en de Hogevoerdsbrug (collectie: Erfgoed Leiden en Omstreken).

15.45 – 16.05 Jet Pijzel: 'Het onderzoeksarchief Leidse edelsmeden van Willemijn Fock'. Onlangs is het onderzoeksarchief van de Leidse edelsmeden van prof. dr. Willemijn Fock geschonken aan de RKD. Dit archief is door haar samengesteld en aangevuld vanaf haar dissertatie en de tentoonstelling 'Leids Zilver' (1977) tot haar emeritaat. In deze lezing wordt nagegaan in hoeverre het mogelijk is om gegevens uit dit archief te koppelen aan de archiefdocumenten over de Leidse Kunstambachten.

16.05 – 16.25 Sarah Moine: 'Vrouwen in de wereld van kunstambachten, Leiden 1475-1555'. Het onderzoeksproject Leidse Kunstambachten onthulde de activiteiten van vrouwen die actief waren in de kunst- en ambachtswereld in Leiden. In deze lezing wordt geput uit de Leidse

archieven om meer te weten te komen over de specifieke rol van vrouwen op dit gebied en om een beter inzicht te krijgen in hun sociale status.

16.25 – 16.45 Martin Hooymans: 'Kunstambachtslieden en de Historische Database Leiden'. In de Historische Database Leiden (HDL) worden belastingregisters, kaartboeken, volkstellingen en andere bronnen, bijeen worden gebracht. Deze lezing gaat op de vragen welke kunstambachtslieden er in Leiden in de 16de eeuw waren en waar ze woonden. Bovendien verkent de spreker – als casus van een ruimer gebruik – wat wij op dit moment te weten kunnen komen over de vermogenspositie van kunstenaars, hoe vaak ze tot de veertigste eeuw behoorden, of ze schutters waren enzovoorts.

16.45 – 16.55 Mariëlle Callenbach, 'De puzzel van de Amsterdamse gasthuisarchieven tot 1578'.

Op 1 juni 2019 startte het project 'Ontsluiting van de middeleeuwse Amsterdamse gasthuisarchieven' bij het Stadsarchief Amsterdam. Dit bouwde voort op het proefschrift van Bas de Melker: *Metamorfose van stad en devotie* (2002). De lezing gaat in op de informatie die het Amsterdamse project kan verschaffen over de kunstambachten vergeleken met de uitkomsten van het Leidse project.

16.55 – 17.10 Discussie

17.10 – 17.15 Slotwoord van Stijn Bussers: 'Hoe nu verder?'

17.15 – 17.45 Borrel

Glas-in-lood

Monumentale kunst van Berend Hendriks en Carel Bruens

Een van de meest vooraanstaande monumentale kunstenaars uit de wederopbouwperiode is Berend Hendriks (Apeldoorn 1918 – Arnhem 1997). Hij was een leerling van Heinrich Campendonk aan de afdeling Monumentale kunst van de Rijksakademie van Beeldende kunsten in Amsterdam. Hendriks' monumentale kunst omvat meer dan honderd werken, waarvan meer dan vijftig in glas.

Hendriks werkte zowel met glas-in-lood en glas-in-beton als met glas-appliqué. In Leiden zijn er maar twee gebouwen waarin zijn glaskunst is verwerkt: de voormalige Christelijke Nijverheidsschool voor Meisjes 'Boshuizen' aan de Toussaintkade 51 en de Bevrijdingskerk, tegenwoordig Opstandingskerk, aan de Aarent Bruunstraat 1. Het schoolgebouw aan de Toussaintkade is een gemeentelijk monument. Het is in 1959 gebouwd

naar ontwerp van de Amsterdamse architect J.F. Niepoth in opdracht van de Vereniging voor Christelijk Nijverheidsonderwijs voor Leiden en Omstreken. Het is speciaal voor het Dalton-onderwijs ontworpen, dat de zelfwerkzaamheid en zelfstudie van leerlingen poogt te bevorderen. Het monumentale kunstwerk van Berend Hendriks bevindt zich in de grote, twee verdiepingen hoge, entreehal (9 bij 14 meter) en bestaat

uit 54 glas-in-betonramen. De ramen zijn elk ca. 80 × 80 cm. Deze grote hal heeft ongetwijfeld gefungeerd als het hart van de school waar gezamenlijke bijeenkomsten zoals dagopeningen, herdenkingen en toneelvoorstellingen plaatsvonden. Hendriks zal zich door de centrale functie van de hal zeker hebben laten inspireren.

Berend Hendriks, De opgang der tijden, glas-in-beton, Toussaintkade 51 (foto: Peter Lamboo).

De stijl van Hendriks was aanvankelijk figuratief, maar vanaf 1957 koos hij steeds vaker voor abstracte vormgeving. Daaraan zal de invloed van zijn leermeester Campendonk, die lid was geweest van de Duitse expressionistische kunstenaarsgroep *Der Blaue Reiter*, niet vreemd zijn geweest. De glas-in-betonramen in de voormalige Nijverheidsschool zijn ook voornamelijk abstract en dragen de titel 'De opgang der tijden'. Hendriks brengt hierin de schepping van het licht tot uitdrukking, het Kruis als centrum van de wereldgeschiedenis en de ondergang van de tijd. Geheel volgens de theorie van Campendonk zijn de ramen dienstbaar aan de architectuur. Bovendien dienen de ramen ter inspiratie van de leerlingen, maar niet om een politieke of moralistische boodschap uit te dragen of vreugde of verdriet. De cirkelsegmenten en diagonalen

geven het werk dynamiek. Bij zijn abstracte werk ging het Hendriks vaak om de 'ritmering van kleuren'. Het kunstwerk is gefinancierd uit de percentageregeling voor kunst in gemeentelijke gebouwen die de gemeente in 1954 had ingevoerd.

De Christelijke Nijverheidsschool aan de Toussaintkade heeft na 1984 verschillende onderwijsbestemmingen gehad. Laatstelijk werd het gebouw bewoond door studenten. Op dit moment wordt het getransformeerd tot een appartementencomplex waarbij de eigenaren van de appartementen de ruimten grotendeels zelf kunnen indelen.

Berend Hendriks, glas-in-loodraam voormalige Bevrijdingskerk (foto: Peter Lamboo).

In een tweede monumentaal werk van Berend Hendriks, in de voormalige Bevrijdingskerk aan

de Aerent Bruunstraat 1, een creatie van architectenbureau Nielsen, Spruit, Van der Kuilen, is nog wel iets van figuratie te herkennen. Het gaat om een glas-in-loodraam dat drie jongelingen voorstelt in de vuuroven van koning Nebukadnezar. De drie figuren geven elkaar een hand en zijn geheel omgeven door hoog oplaaierende vlammen. Ook hier creëren de diagonale lijnen dynamiek. Het is het verhaal uit het bijbelboek Daniël van de drie Joodse jongemannen Sadrach, Mesach en Abednego, die tijdens de Babylonische gevangenschap weigerden het gouden afgodsbeeld van Nebukadnezar te aanbidden. Ze werden vervolgens in de vuuroven geworpen, maar daaruit door een engel gered. Het glas-in-loodraam is 3,50 meter hoog en 2,50 meter breed en verdeeld in 5 x 5 verticale vensters. Dit raam is een mooi voorbeeld van de spanning tussen elementen van figuratie en de neiging tot abstractie, die vaker te zien is bij Hendriks. In de eerste dienst die in de Bevrijdingskerk werd gehouden in 1961 – het raam was toen helaas nog niet geleverd – las dominee Heule de betreffende bijbelpassage voor en wees hij er in zijn preek op dat men zich zeer bevoorrecht mag weten om in een wereld van dictatuur en macht door Christus van de duivel bevrijd te zijn.

De Gereformeerde Kerk heeft in de Bevrijdingskerk in 1996 nóg twee glas-in-loodramen laten aanbrengen. Die bevinden zich achter de kansel in dezelfde muur als het raam van Berend Hendriks. Ze zijn ontworpen door Carel Bruens (Ravenstein 1925) en uitgevoerd door de Leidse glazenier Jilleba. Ze stellen 'Mozes bij het brandende braambos' voor en 'Het land van melk en honing' (ofwel het 'Nieuwe Jeruzalem'). In 2006 is het kerkgebouw door de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) verkocht aan de Christelijk Gereformeerde Opstandingskerk, die voorheen gevestigd was aan het Steenschuur. Dit betekende

Voormalige Bevrijdingskerk, interieur (foto: Peter Lamboo).

min of meer de redding van het gebouw. Na een korte renovatie is het sinds 2007 weer als kerk in gebruik.

Berend Hendriks vervaardigde zijn kunstwerken van glas meestal zelf met hulp van assistenten. Bij glas-in-beton ging het om gekapt glas waarin hij door een juiste wijze van bewerken de gewenste fonkeling en lichteffecten bereikte. Maar Hendriks was niet alleen kunstenaar, hij was ook actief als bestuurslid van de Vereniging van beoefenaars van de Monumentale Kunsten (VbMK) en publiceerde over monumentale kunst in vakbladen als *Forum* en *Palaestra*. Het grote ideaal van deze stroming, de synthese van kunst en architectuur, vond hij uiteindelijk niet haalbaar, omdat de architectuur bepalend bleef. Daarom besloot hij in 1963 zich verder te richten op omgevingskunst. Die kunstvorm - kunst die niet gebonden is aan een gebouw - droeg hij ook uit, vooral als docent aan de Academie van Beeldende Kunsten in Arnhem samen met mededocent en vakbroeder Peter Struycken. Het bekendste monumentale kunstwerk van Hendriks is wellicht de voorgevel in glas-in-beton van de Pinksterkerk in Heemstede, eveneens van de architecten Nielsen, Spruit en Van der Kuilen (1957).

Namens de werkgroep Monumentale kunst van de Wederopbouwperiode,
Jos Hooghuis

Waar woonde Thomas Erpenius?

Een gedenksteen die gelukkig niet werd geplaatst

In 2013 werd herdacht dat Thomas Erpenius, de gelatiniseerde naam van Thomas van Erp, vierhonderd jaar eerder een aanstelling kreeg op een nieuwe leerstoel als hoogleraar Arabisch aan de Leidse universiteit. Er verscheen ook een *Wandelgids door islamitisch Leiden*, waarin vanzelfsprekend veel aandacht aan Erpenius geschonken werd. Uiteraard is er een vrij uitgebreide levensbeschrijving opgenomen, maar er werd ook stilgestaan bij zijn woonhuis, althans het huis waar hij in de laatste jaren van zijn leven woonde en waar hij waarschijnlijk ook overleden is.

Over zijn leven is er al veel gepubliceerd, waaronder een artikel van Hans de Jonge in *Leids Jaarboekje* 1999. Erpenius (geboren te Gorkum in 1584 als zoon van Gerard Jan van Erp en Beatrix de Bye) was een leerling van Scaliger, die hem al enige kennis over het Arabisch (en andere talen) bijgebracht kan hebben, maar hij leerde vooral in Frankrijk de taal pas goed. In ieder geval goed genoeg om na zijn terugkeer in Leiden in 1613 hoogleraar te kunnen worden. Hij ging op 19 oktober 1616 in kerkelijke ondertrouw met de Haagse Jaacquemyne Buyes alias Jacomine Buys, een oomzeggertje van landsadvocaat Pauwels Buys. Daardoor werd hij de zwager van meester Hieronymus de Backer(e), die in 1611 met haar zus Catharina Buyes getrouwd was, maar haar al snel verloor en toen hertrouwde met Cornelia van der Meulen, een dochter van de bekende (en rijke) Daniel van der Meulen en Hester de la Faille. Thomas en Jaacquemyne kregen heel wat kinderen, waarvan de meesten niet oud werden. Zo werden er kinderen van Thomas Erpenius, van het Steenschuur, in de Pieterskerk begraven in 1618, 1619 (twee) en 1620. Uiteindelijk bleef slechts een dochter Beatrix in leven.

Derhalve heeft Erpenius op het Steenschuur in een huurhuis gewoond. Van daaruit is hij naar de Breestraat verhuisd. In de *Wandelgids* wordt als huisnummer 21 gegeven, het pand op de westelijke hoek van de Varkensteeg of (Korte) Schoolsteeg. Dit lijkt niet helemaal correct. Wanneer je in het kohier van het Hoofdgeld 1622 vanaf de Jan van Dortensteeg of Mooijapiksteeg bij nr. 33 gaat terugtellen, kom je niet zo ver. Dan moet het een deel van het toen nog gecombineerde pand 23-25 ten oosten van de Schoolsteeg zijn geweest. Waarschijnlijk heeft hij op nummer 25 gewoond, in 1622 met zijn vrouw, kind Beatrix, knecht Thomas Perier en twee dienstboden. Naast hem op de hoek met de Schoolsteeg woonde juffrouw Isabeau Harmans, weduwe van mr. Jan Willems Vergoes (of: van der Goes).

Het gecombineerde pand was eigendom (geweest) van Willem Cornelisz. Goes, maar werd wel in twee delen bewoond, door zonen van hem. Neeltgen Jansdr., de weduwe van W.C. Goes, verkocht nr. 25 ergens vóór mei 1622 aan Erpenius; de formele overdracht vond overigens pas plaats op 26 april 1623. Het ging

Breestraat 25, het voormalige woonhuis van Erpenius (foto: Joop Wesselius).

om een huis plus de helft van een poort en gang en een halve waterput, voor het toen forse bedrag van 3750 gulden. Wat die poort betreft, die later helemaal binnen het pand nr. 25 getrokken is: deze was voor de helft eigendom van de buurvrouw, Elysabeth van Gaert filia Jaspers, weduwe van Jan de Steur. Die verkocht haar helft op 14 juni 1622 aan Erpenius voor 350 gulden. Dit bedrag was laag omdat Erpenius tevens de verplichting op zich nam om de zijmuur van het buurpand, die in bedenkelijke toestand verkeerde, te vervangen door nieuwbouw. Ook hier liep de formele overdracht achter bij de feitelijke overdracht: Erpenius had de koopsom al op 1 mei 1622 voldaan. Ook kocht hij op 26 april 1623 nog een huisje in de Schoolsteeg, dat aan de achterkant aan zijn eigendom grensde, zodat hij een

achteruitgang kreeg achterom het hoekpand Breestraat nr. 23. Hij betaalde Annetje Claesdr. Eechout, weduwe van Jan Jansz. Schrijver, in de vorm van een schuldbekentenis van 550 gulden. Mogelijk kocht hij dit pand voor de vestiging van zijn drukpers, waarmee hij ook Arabische teksten kon drukken.

Thomas Erpenius overleed op 13 november 1624, net 40 jaar oud, enkele dagen voor de doop van zijn jongste kind. Hij werd begraven in de Pieterskerk, waar zijn weduwe een epitaaf liet aanbrengen. Dit bestaat uit een geelkoperen plaquette met uitvoerige tekst, gegraveerd door de Haarlemmer Jacob Matham, in een gemarmerde zandstenen

omlijsting, gemaakt door de Leidse steenhouwer Jan Jansz. Brandt. De universiteit bezit al vele eeuwen een portret van hem, blijkens de naam geschilderd op de lijst. In 1614 verscheen er een boek met portretten van hoogleraren, waarin hij voorkomt; hij was toen 29 jaar oud. Maar op het schilderij lijkt hij eerder in de vijftig of zelfs wel zestig; als het een naschildering van de gravure uit 1614 is, lijkt het een té ouwelijke weergave van iemand die maar veertig geworden is. Kortom, dit lijkt een portret dat met voorzichtigheid gebruikt moet worden. Voor de herdenkers van het Arabisch in Leiden is het epitaaf een beter bedevaartsoord. Overigens had Leiden in 1599 al eerder zeer kort een hoogleraar Arabisch: de (tot het katholicisme en later calvinisme bekeerde) Joodse Pool Ferdinandus Philippus, die in Constantinopel

Portret van Thomas Erpenius door J. van der Velde
(collectie: Erfgoed Leiden en Omstreken).

(Istanboel) zijn talen geleerd had. Hij overleed echter tegen het einde van datzelfde jaar en werd in de tweede week van december, ondanks zijn armoe, in de Pieterskerk begraven als 'De Joetsche Doctoer, professor uyt Arabiën'; zijn schulden werden uiteindelijk door de universiteit betaald. Iemand als professor Cornelis Pijnacker schreef in een vriendenboek op 26 juli 1598 'Bismi Allah' ('In de naam van God') in Arabische karakters en op 30 december 1598 en 2 april 1599 evenzo twee zo te zien identieke teksten, die onontcijferbaar zijn, zodat zelfs gedacht

wordt aan nep-Arabisch. Die kan die kennis dus niet van Ferdinandus opgedaan hebben, maar misschien wel van Franciscus Raphelengius of Scaliger.

Na het overlijden van Erpenius in 1624 bleef zijn weduwe nog enige tijd aan de Breestraat wonen, met haar kinderen Beatrix (gedoopt 11 juli 1621 in de Hooglandse kerk), Johannes (14 december 1622 Pieterskerk) en Catharina (17 november 1624 Hooglandse kerk). In 1639 woonde de weduwe er inmiddels niet meer, want toen was het verhuurd aan Hieronymus de Backere, de vroegere zwager van haar man. Dochter Beatrix hield het huis aan, maar vertrok zelf in 1669 naar Monnickendam. Daar werd zij de echtgenote van Reynier Rijser, burgemeester van dat stadje. Na haar dood, zonder kinderen na te laten, vond op 14 juli 1704 een taxatie van het pand aan de Breestraat plaats. Het werd gewaardeerd op 1500 gulden, en twee huisjes in de Schoolsteeg op 50 en 60 gulden. Dit soort taxaties was vaak zeer schappelijk, en dat blijkt ook hier: twee jaar later werd het geheel voor 1805 gulden verkocht door de erfgenamen.

Het is maar goed dat er bij de herdenking in 2013 geen gedenksteen is aangebracht aan Breestraat 21. Dat werd toen wel overwogen, maar de financiën vormden een struikelblok. Kennelijk was men er niet van op de hoogte dat de Historische Vereniging Oud Leiden juist voor dit soort zaken een speciaal fonds heeft. Mocht ooit toch nog overwogen worden om een gedenkteken te plaatsen, dan kan het geld uit de fonds in elk geval aangevraagd worden om de plaquette op het juiste pand aan te brengen, namelijk Breestraat 25.

Piet de Baar

Van Straetbouc tot geolocation. Jan van Hout als grondlegger van Leidse geschiedenis

DOOR ARIELA NETIV

WOENSDAG 11 DECEMBER, 20.00 UUR,
LOKHORSTKERK, PIETERSKERKSTRAAT 1

Jan van Hout was de legendarische stadssecretaris van Leiden. In die functie (en vele andere!) verzette hij zich niet alleen tegen het Spaanse beleg, maar was hij een van de aanjagers van het bloeiende Leiden van de 17de eeuw. Hij reorganiseerde de economie, bemoeide zich met het bouwen in de stad en het waterbeheer in en rond Leiden, haalde migranten naar Leiden en had een vinger in de pap in 'wetenschap en schone kunst', zoals het Leidse volkslied het uitdrukt.

Dat alles lukte hem onder meer doordat hij zeer systematisch archieven ordende en nieuwe registers aanlegde. Leiden onder Jan van Hout maakte net

zo'n informatierevolutie door als wij de eerste jaren van de 21ste eeuw meemaken. De producten van Jan van Hout vormen voor de huidige historici

de basis van nieuw onderzoek, omdat we ze op een nieuwe manier kunnen gebruiken. De Jan van Hout-lezing 2019 gaat over de bouwstenen die Jan van Hout gelegd heeft voor de geschiedenis van Leiden en omstreken, hoe we daar nu van profiteren en wat er de komende jaren nog meer mogelijk zal zijn.

Ariela Netiv is directeur van Erfgoed Leiden en Omstreken. Zij studeerde geschiedenis aan de Universiteit Leiden en archivistiek aan de Rijksarchiefschool.

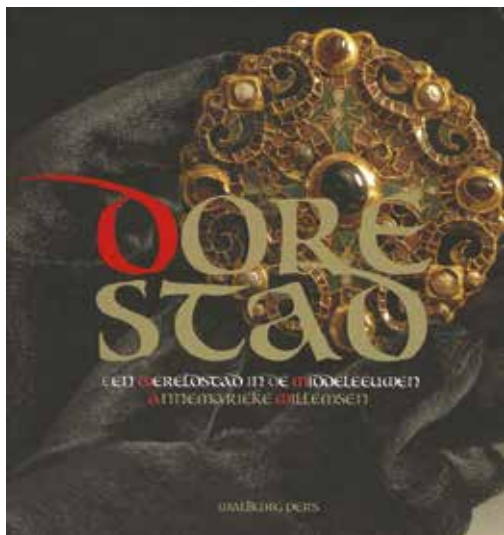

Op pad met de excursiecommissie

Het najaarsprogramma van de excursiecommissie is weer divers en interessant. In dit nummer meer informatie over de excursie naar Wijk bij Duurstede en Huis Doorn. Ook aandacht voor de lezing 'Terug naar Dorestad' in het Rijksmuseum van Oudheden. Dit is een aanrader als voorbereiding voor de excursie naar Wijk bij Duurstede, waarvan Dorestad de middeleeuwse voorganger is. Verder komt er de langverwachte herhaling van het bezoek aan de Bibliotheca Thysiana met de boekhistorische wandeling over het Rapenburg.

Vrijdag 27 september: Lezing 'Terug naar Dorestad' door Annemarieke Willemsen in de Leemanszaal van het Rijksmuseum van Oudheden; aanvang 10:30 uur

Annemarieke Willemsen is conservator middeleeuwen van het Rijksmuseum van Oudheden en schrijver van het boek 'Dorestad, een wereldstad in de Middeleeuwen'. Na afloop van de lezing kunt u de voorwerpen afkomstig uit de opgravingen bezichtigen, onder andere de bekende Fibula (mantelspeld) van Dorestad.

Inschrijving voor de lezing is verplicht.

Deelnemers aan de excursie van 5 oktober hebben tot 15 september voorrang boven de andere inschrijvers.

Kosten: de reguliere toegangsprijs voor het museum (12,50 euro per persoon; gratis met Museumkaart, RoMeO of BankGiro VIP-kaart).

Zaterdagmiddag 28 september 2019: bezoek aan de Bibliotheca Thysiana met boekhistorische wandeling over het Rapenburg

De Bibliotheca Thysiana op het Rapenburg in 1788 (tekening: Jacob Timmermans).

Op 28 september staat de Bibliotheca Thysiana op het Rapenburg weer centraal. Vorig jaar moesten vele inschrijvers voor de excursie teleurgesteld

worden. Daarom nu een gedeeltelijke herhaling van dit evenement, dat uit twee afzonderlijke delen bestaat.

Voor het bezoek aan de Bibliotheeca zijn 2 x 20 plaatsen beschikbaar. Hier zal prof. dr. Wim van Anrooij u rondleiden.

De boekhistorische wandeling over het Rapenburg en omgeving wordt verzorgd door prof. dr. Paul Hoftijzer. Helaas er is hier slechts plaats voor 20 personen. Bij inschrijving hebben leden die de vorige keer buiten de boot vielen, tot 15 september voorrang.

Kosten: 8,50 euro per persoon. Inschrijvers ontvangen ongeveer 10 dagen voor de excursie nadere informatie.

Zaterdag 5 oktober: Dagexcursie naar Wijk bij Duurstede en Huis Doorn

Wijk bij Duurstede ligt aan een knooppunt van waterwegen. Nederrijn, Lek, Kromme Rijn en vanaf 1952 ook het Amsterdam-Rijnkanaal, komen hier bij elkaar. In 1122 werd op last van de Utrechtse bisschop Godebald een dam in de Kromme Rijn gelegd. Dit vanwege wateroverlast in Utrecht. Later is er weer een smalle verbinding met sluizen naar de Nederrijn gemaakt.

Door de ligging aan de wateren heeft de stad vooral in het verleden een belangrijke positie gehad. Zo heeft het deel uitgemaakt van de Romeinse Limes. Vlak bij het huidige Wijk bij Duurstede bevond zich het Fort Levefanum. Later, in de Frankische tijd, lag hier aan een bocht van de Kromme Rijn de (voor die tijd) metropool Dorestad, een van de belangrijkste handelscentra van Europa. Helaas is hier in de loop van de tijd op zeer ondeskundige wijze opgegraven en werd daarbij veel vernield. Soms zelfs met toestemming van de overheid. Vanaf 1964 is er degelijk archeologisch onderzoek verricht, waarbij gelukkig nog veel werd aangetroffen om de geschiedenis van de stad te verduidelijken. Een

Kasteel Duurstede (foto: Rob Smit).

van de conclusies is dat Dorestad niet alleen door de aanvallen van de Vikingen, maar ook door natuurlijke verandering in de waterwegen rond de stad te gronde is gegaan.

Wijk bij Duurstede kreeg in 1300 stadsrechten (de originele oorkonde is bewaard gebleven). Hierna begon men met het ommuren van de stad, vanaf kasteel Duurstede. In de 15de eeuw werd dit kasteel door bisschop David van Bourgondië, een bastaardzoon van Filips de Goede, grondig verbouwd en vergroot. Zo werd onder andere de zogeheten Bourgondische toren aan het complex toegevoegd. Na het rampjaar 1672 werd er door de Franse troepen veel vernield in Wijk bij Duurstede. Van het kasteel staan nog slechts de torens overeind.

Na het vertrek van de Fransen startte men met het werk aan de Hollandse Waterlinie. Bij Wijk bij Duurstede kwam er een nieuwe inlaat van de Lek naar de Kromme Rijn ten behoeve van de inundatie van de velden langs de Kromme Rijn. Deze inlaat heet nog steeds het Inundatiekanaal. In Wijk bij Duurstede krijgen we een rondleiding die in het teken zal staan van de veranderde waterwegen en de daardoor meeveranderende stad. Tijdens de koffie wordt er een korte presentatie gehouden door een van de stadsgidsen. Huis Doorn werd in de 13de eeuw gebouwd als 'ridderhofstad'. In het huidige huis zijn nog

Het poortgebouw van Huis Doorn (foto: Rick van Dulken).

delen van de originele burcht aan te wijzen. In de 18de eeuw vond er een ingrijpende verbouwing plaats en verrees het huidige neoklassieke landhuis. Huis Doorn werd bekend toen de Duitse keizer Wilhelm II het in 1920 kocht, nadat hij asiel had gekregen in Nederland. En hij kwam niet alleen. Hij bracht behalve zijn staf ook nog zoveel bagage mee dat er in het huis niet eens voldoende ruimte was voor alles. De keizer mocht niet vrij reizen in Nederland, en had slechts een beperkt gebied toegewezen gekregen waarbinnen hij zich mocht bewegen. Klaarblijkelijk verveelde hij zich in zijn kasteel en ontwikkelde een nogal bizarre hobby: hij bracht veel vrije tijd door met het omzagen van de bomen op het landgoed.

De gidsen geven tijdens de rondleiding veel informatie. Een van hen heeft de keizer zelfs nog gekend. Op het landgoed zijn verder onder andere ook nog een museum over de

Eerste Wereldoorlog, het mausoleum van de keizer en de oranjerie te bezoeken. Door de vele trappen in het museum kunnen mensen die slecht ter been zijn, alleen de benedenverdieping van het huis bezoeken. Zij kunnen eventueel in een aparte groep alvast eerder de tuin, het mausoleum en de oranjerie bezoeken.

Kosten: 43 euro voor HVOL-leden en 48 euro voor introductés. Dit is inclusief vervoer, koffie, lunch, borrel en rondleiding in Wijk bij Duurstede. Voor Huis Doorn moet de reguliere toegangsprijs betaald worden. Dat is 12,50 euro, maar met de Museumkaart is de toegang gratis. Voor het WOI-museum moet eveneens een toegangsprijs betaald worden. Ook hier is het gratis met de Museumkaart.

Inschrijvers ontvangen ongeveer 10 dagen voor de excursie nadere informatie. Gezien de omvang van het programma zullen we vroeg starten.

Hoe in te schrijven voor een excursie:

Via het formulier op de website: www.oudleiden.nl/activiteiten/excursies. Per HVOL-lid of HVOL-duo kunt u één introducté inschrijven. Hebt u moeite met het invullen? Bel dan 071-5210752 (Rob Smit) of 071-3411533 (Wim Dool) en geef uw telefoonnummer via de telefoonbeantwoorder door. U wordt dan teruggebeld, waarna de excursiecommissie uw inschrijving zal regelen. Ons e-mailadres is excursies@oudleiden.nl.

Betalen: U bent pas definitief ingeschreven na betaling! Tot 14 dagen voor de excursiedatum kunt u kosteloos annuleren. Graag direct na de aanmelding de excursiekosten overmaken op bankrekening NL67 INGB 0005 9012 64 ten name van Vereniging Oud Leiden (Pas op: de rekening voor de contributiebetaling heeft dezelfde tenaamstelling). Vermeld bij de betaling uw HVOL-lidmaatschapsnummer, de excursie waarvoor u inschrijft en de naam van uw eventuele introducté.

100 jaar zingen met Ex Animo

Op 22 april 2019 bestond de Christelijke Oratorium Vereniging Ex Animo 100 jaar. Dit is onder andere gevierd met de uitgave van een rijk geïllustreerd jubileumboek over de geschiedenis van de vereniging. Zoals elke honderdjarige in de stad heeft de vereniging gepaste aandacht gekregen van de burgemeester, die voor het 'Woord vooraf' zorgde. Daarna volgt een lopend overzicht van gebeurtenissen uit de koorgeschiedenis. Vaandeldragers, concoursen, de oorlog, de Matthäuspassion en de koordirigenten zijn slechts enkele van de onderwerpen die in dit overzicht naar voren komen.

Geert Doeve vertelt in zijn bijdrage 'Van kerkkoor naar Oratoriumvereniging' hoe het in 1919 door dominee Riemens opgerichte kerkkoor van de Pniëlkerk zich in de loop van de tijd ontwikkelde tot de Christelijke oratoriumvereniging van nu. Waar dominee Riemens in 1929 een verklaring van geen bezwaar moest afgeven voor het lidmaatschap van een katholiek meisje, speelt het geloof inmiddels niet meer voor alle leden een belangrijke rol, en is het

plezier van het samen zingen op een hoog niveau de belangrijkste drijfveer voor het lidmaatschap geworden. Daarom geeft dirigent Wim de Ru tegenwoordig tijdens de laatste repetities voor de Matthäuspassion een opfriscursus Nieuwe Testament, waarin hij de hele tekst doorneemt en daar toelichting en uitleg bij geeft voor degenen van wie de Bijbelkennis niet toereikend is.

In haar bijdrage 'Een verborgen land achter Ex Animo's kleerkast' bespreekt Doortje van Helden de koorkleding van de afgelopen eeuw. Oude foto's laten zien dat de kledingkeuze in de eerste tijd van het bestaan van het koor helemaal vrij was. Pas vanaf de jaren 50 komt er meer eenheid in de kleding. De dames dragen lange zwarte jurken en de heren een smoking of zwart pak, maar variatie is duidelijk toegestaan. Pas tegen het eind van de jaren 70 verschijnt de eerste uniforme kleding, de dames dragen dan een lichtgroene blouse onder een lange zwarte overgooier met daaroverheen een brede sjaal, terwijl de heren gekleed gaan in een zwart pak, een wit overhemd en een grijze das met bijbehorend pochet. Na verschillende aanpassingen van de kledingvoorschriften (met name voor de dames) in de jaren 80 (zwarte rok met grijze blouse), de jaren 90 (zwarte rok met witte blouse) en het begin van de 21ste eeuw (zwarte rok met zwarte blouse) is de kledingkeuze inmiddels weer vrij, zij het dat er

wel regels zijn. Sinds 2016 dragen de mannelijke koorleden een zwart pak met een wit overhemd en een zwart strikje, terwijl de dames een zwarte lange rok of pantalon dragen met een zwarte blouse met lange mouwen. Vrouwelijke tenoren dragen daar een wit hemdje onder en sopranen en altten een zwart.

Maartje Bakker en Margreet Bakker-Vendel besteden aandacht aan de verschillende reizen die het koor vanaf 1992 maakte. De eerste reis was naar Oxford in het kader van de stedenband met Leiden. In de jaren daarna volgden ook reizen naar het Duitse Krefeld (1993, 2000 en 2002), eveneens via een stedenband verbonden met Leiden, en in dit jubileumjaar naar Trier. Een interview met de huidige dirigent Wim de Ru ontbreekt uiteraard niet. Hierin vertelt hij over zijn betrokkenheid bij het koor, waarmee hij al op 12-jarige leeftijd in aanraking kwam tijdens het bijwonen van de generale repetitie van de Matthäuspassion. Het is dan dat hij besluit om dirigent te worden. In 1976 werd hij lid van de vereniging, en in 1978 benoemde het bestuur hem tot dirigent, als opvolger van Herman de Wolff, die vanaf 1926 voor het koor had gestaan. Samen hebben De Ru en De Wolff Ex Animo inmiddels dus al meer dan 90 jaar geleid. Aan de orde komen daarin niet alleen zaken als

het verhogen van de kwaliteit van het koor, de positieve invloed van muziek, de sfeer in het koor en de wensen voor de toekomst aan de orde, maar is er ook ruimte voor persoonlijke zaken als ziekte en het verlies van dierbaren.

De uitvoering van de Matthäuspassion is een jaarlijks terugkerend hoogtepunt voor de vereniging. In het boek wordt daar ook uitgebreid aandacht aan besteed. In een speciale bijdrage laat Ben Crul zien hoe de vereniging in 2018 een jaar lang door de Leidse Video en Smalfilm Liga (LVSL) werd gevolgd bij de voorbereidingen voor de uitvoering van 2019 en wat daar allemaal bij kwam kijken. Dit heeft geresulteerd in een prachtige bij het boek ingesloten dvd. Verder bevat het boek een overzicht van in de afgelopen eeuw uitgevoerde werken, foto's van de repetities, een interview met de huidige en vorige penningmeester, de ledenlijst anno 2019, tekst en muziek van het eeuwfeestlied en een register.

B. Crul en S. Eenhuis (red.) – 100 jaar Christelijke Oratorium Vereniging Ex Animo, Een eeuw zingen in Leiden, 1919-2019 – inclusief dvd: 'Making of' de Matthäus Passion van Ex Animo: de film – Leiden: Ex Animo, 2019 – 88 pagina's – Geen ISBN – Winkelprijs: 24,95 euro

De beginperiode van de Leidse SP

Een boek dat een aspect uit de recente geschiedenis behandelt, is het boek over het ontstaan en de beginperiode van de Leidse afdeling van de Socialistische Partij (SP). Na de inleiding, waarin de kaders worden geschetst en de methode en de bronnen uit de doeken worden gedaan, wordt de oorsprong van de Leidse SP behandeld. De KEN, de Kommunistische Eenheidsbeweging Nederland, speelt hierin een belangrijke rol.

Deze landelijke organisatie had op verschillende plaatsen lokale afdelingen. Voor Leiden was Rotterdam het voorbeeld en KEN-leden van deze

afdeling kwamen naar Leiden om voor scholing te zorgen. De Leidse afdeling had stevige wortels in de studentenwereld, maar de studenten

werden door de KEN gestimuleerd om te stoppen met studeren en aan het werk te gaan in fabrieken. Sommigen lieten zich inderdaad omscholen tot bijvoorbeeld lasser om zich te kunnen inleven in de omstandigheden

Een van de eerste acties van de SP was gericht tegen de huurverhogingen en voor betaalbare renovatie. Hiervoor richtte de partij de Bond van Huurders en Woningzoekenden (BHW) op, die buurtbewoners stimuleerde om actiecomités op te richten en te protesteren tegen de zogeheten huurharmonisatie. Hierbij werden de huren voor oude en nieuwe woningen gelijkgetrokken, terwijl dat in elk geval in Leiden niet voor de kwaliteit van de woningen gold. De acties bereikten zelfs de landelijke politiek en staatssecretaris Marcel van Dam kwam hoogstpersoonlijk naar Leiden om met de actievoerders over de gewraakte huurverhogin-

gen te praten. Omdat de acties officieel niet door de SP maar door de BHW werden gevoerd, straalde het succes ervan echter niet op de SP af. Datzelfde gold voor de acties op milieugebied die in de jaren zeventig door de SP werden gevoerd. Toen bij het enquêteren in Leiderdorp bleek dat er daar een asbestprobleem was, werd weliswaar de betreffende fabriek onmiddellijk gesloten, maar werd dit niet op het conto van de SP, maar op dat van het MAN (Milieu Actiecentrum Nederland) geschreven. Door te participeren in deze gerichte actiegroepen, bleef de SP voor de buitenwereld onzichtbaar, waardoor er geen succes bij de gemeenteraadsverkiezingen was. Dit verbeterde in de tweede helft van de jaren zeventig; acties tegen lokale misstanden zoals asbestlozingen en illegale vuilstortplaatsen leidden tot ingrijpen van de gemeente en gaven de SP meer en meer het imago van de kritische luis in de pels van de politiek.

Een belangrijk thema van de SP in de jaren zeventig was de internationale solidariteit. Er werden zogeheten 'brievenbuscampagnes' georganiseerd, waarbij mensen werden opgeroepen om kaarten te sturen naar de adressen van willekeurige burgers in Amerika en Europa, en deze op te roepen ook te protesteren tegen de misstanden in de wereld. Ook in het debat over/tegen de kernwapens was de partij zeer actief. Ook dit resulteerde echter in die tijd nog niet in een concreet verkiezingsresultaat.

Dat kwam er pas in 1982, toen de Leidse gemeenteraadsverkiezingen, na twaalf jaar van hard werken, een zetel voor de partij opleverden. De lokale acties voor woningrenovaties, lagere energierekeningen, gezonde schoolgebouwen en een tunnel onder de Willem de Zwijgerlaan leverden eindelijk het gewenste resultaat op. In tegenstelling tot eerdere organisaties als de BHW en het MAN was de inmiddels opgerichte SP Hulp- en Informatiedienst wel duidelijk herkenbaar als

SP-initiatief, en leverden de door deze dienst gedane werkzaamheden credits op voor de partij zelf. Daarnaast heeft de professionalisering van de landelijke partij, met name op het gebied van PR en omgang met de media, zeker meegeholpen om dit lokale succes te bereiken.

Bart van der Steen – In Leiden moet het anders, Geschiedenis van een SP-afdeling, 1970-1982 – Hilversum: Verloren, 2019 – 176 pagina's – ISBN 978 90 8704 793 – Winkelprijs: 19,00 euro

Het leven van een Leidse patriot

De Rotterdamse koopmanszoon Pieter van Schelle, die leefde in de tweede helft van de 18de eeuw, was een veelzijdig man. Geboren in 1749, schreef hij zich in 1765 aan de Leidse universiteit in voor een studie medicijnen. In 1773 promoveerde hij aan deze zelfde universiteit op een proefschrift over vegetarisme, in die tijd zeker nog niet zo'n populair onderwerp als tegenwoordig. In zijn werk betoogde hij dat de mens van nature geen vleeseter was. Hierna vestigt hij zich als praktiserend arts in Leiden. In 1783 wordt hij benoemd tot stadsdokter, wat hem verantwoordelijk maakt voor de geneeskundige verzorging van de armen, de medische ondersteuning van het stadsbestuur en de bewaking van de gezondheidszorg in de stad.

Naast zijn studie hield Van Schelle zich bezig met de dichtkunst. Samen met enkele studievrienden schreef hij gelegenheidsgedichten en vertaalde hij werk van anderen. Ook na zijn promotie blijft Van Schelle de pen hanteren. Vanaf 1775 mag hij de zogeheten 'jaarzung' maken voor de Haarlemse rederijderskamer Trouw moet blycken. Op de eerste jaarzung na, kiest hij hier voor het genre van de heldinnenbrieven. Zijn bijdrage wordt de eerste jaren prima ontvangen, totdat er in 1780 ineens kritiek op de inhoud van het geleverde vers komt.

Hoewel hij in 1772 nog een gelukwens in dichtvorm schrijft aan stadhouder Willem V bij de geboorte van diens stamhouder Willem Frederik, ontpopt hij zich in de loop van de tijd tot staatsgezinde patriot. Dit leidt tot ongenoegen met enkele van zijn voormalige vrienden, die tot het prinsgezinde kamp horen. Het zijn woelige tijden in de republiek en ook in Leiden. Staatsgezinden en prinsgezinden strijden met elkaar, en de patriotten richten zelfs een vrijkorps

op om zich te beschermen. Van Schelle bestrijdt de tegenpartij liever met de pen dan met het geweer. Hij schrijft in 'De Politieke Praatvaar' en daarna 'De Politieke Snapper', en zijn stukken worden weerlegd in de bladen 'De Politieke Praatmoer' en 'De Politieke Snapster' van de tegenstander.

In 1787 maken Pruisische troepen een eind aan de patriottische revolutie. De Oranjegezinden krijgen het voor het zeggen en Van Schelle moet vluchten. Hij biedt het Leidse stadsbestuur zijn ontslag als stadsdokter aan en gaat in ballingschap naar Antwerpen. Vandaaruit reist hij naar Brussel, waar zijn gezin zich bij hem voegt. Frankrijk zegt toe de uit de Nederlanden gevluchte patriotten op te vangen en Van Schelle wordt lid van de commissie die een geschikte plaats moet vinden waar men zich kan vestigen. De reis voert langs de Noordfranse kust en er wordt een rapport opgemaakt waarin alle plaatsen worden beschreven en beoordeeld.

Een van de in aanmerking komende plaatsen is Duinkerke, en daar vestigt Van Schelle zich dan ook met zijn familie. Hij begint er een uitgeverij en een krant, 'De Duinkerksche Historische Courant', waarvan het eerste nummer in april 1791 verschijnt. Lang duurt zijn nieuwe Duinkerkse loopbaan echter niet, want op 28 februari 1792 overlijdt hij aan een ernstige longziekte. De in Rotterdam geboren en getogen en in Leiden gevormde patriot Pieter van Schelle wordt begraven in Duinkerke. Zijn nagelaten werk is niet erg bekend. Het boek van Baartmans laat zien dat het zeker de moeite waard is om het nader te bestuderen, en het te plaatsen in de context van de roerige periode waarin Van Schelle leefde.

Jacques Baartmans – Pieter van Schelle (1749-1792), veelzijdig en verlicht – Hilversum: Verloren, 2019 – 228 pagina's – ISBN 978 90 8704 77 – Winkelprijs: 19,00 euro

Herinneringen aan Ramses Shaffy

Op 15 juni onthulde wethouder Yvonne van Delft een gedenkteken voor Ramses Shaffy aan de Terweeweg. Het herinnert aan de Leidse jaren van de kunstenaar, die vanaf 1940 in het pleeggezin van de familie Snellen opgroeide en naar school ging. Uit het onderzoek naar deze tijd kwamen verschillende locaties met bijbehorende anekdotes in Leiden en omgeving naar boven die een rol hebben gespeeld in deze periode van Shaffy's leven. Op basis hiervan stelde Peter van der Geer een boekje samen met twee wandelroutes langs deze locaties, eentje aan elke kant van het station.

Eigenlijk zijn het geen wandelroutes in de eigenlijke zin van het woord, want ze geven geen uitgestippelde routes. Maar aan de hand van de op de beide kaartjes voor- en achterin het boekje aangeduide locaties kan de lezer zijn eigen route samenstellen en dat is ook prima. Aan de hand van de nummers op het kaartje kan deze dan

telkens de bijbehorende anekdote in het boekje vinden, geïllustreerd met een foto.

We lezen over de huizen aan de Terweeweg 5 en Houtlaan 21, waar Ramses met zijn pleegouders Roos en Herman Snellen woonde. Hij ging in die tijd als Didi Snellen door het leven, de naam

Ramses Shaffy, naar zijn vader, nam hij pas op 18-jarige leeftijd aan, hierin gestimuleerd door zijn pleegvader. Ook de scholen die Ramses bezocht komen aan bod, van de montessorischool aan de Geversstraat in Oegstgeest tot het Rijnlants Lyceum in Wassenaar en het Huygens Lyceum in Voorburg, twee locaties die (uiteraard) niet in de wandelroutes zijn opgenomen, maar wel beschreven worden. Uit de verhalen blijkt duidelijk dat school niet echt aan Ramses was besteed.

Wat hij wel leuk vindt, is optreden, en dat heeft hij ook in Leiden op verschillende locaties gedaan. Tussen zijn eerste optreden op 7-jarige leeftijd op de muziekschool aan het Rapenburg en zijn laatste in 1991 in het LAK-theater vinden we meer of minder succesvolle voorstellingen in de toenmalige HBS aan de Kagerstraat, de Leidse

Schouwburg en de Stadsgehoorzaal, sociëteit Minerva, café 't Keizertje en de Hut van ome Henne.

Andere genoemde locaties zijn onder andere het Poortgebouw van het LUMC (toen nog AZL), waarheen Shaffy als puber vanuit zijn ouderlijk huis over de schutting klom om bij de inwonende verpleegsters op bezoek te gaan, Nieuwe Rijn 28 waar hij bij Dansacademie Wielinga leerde dansen en café In de Oude Marepoort, waar hij in 1998 zijn laatste Leidse consumptie bestelde.

Ramses Shaffy tijdens een optreden in 1960 (collectie: Beeld en Geluid).

Peter van der Geer – Ramses Shaffy en zijn Leidse jaren, 25 verhalen en 2 wandelroutes – Leiden: Ginkgo, 2019 – 67 pagina's – ISBN 978 90 71256 70 7 – Winkelprijs: 9,95 euro

NB Leden van de HVOL kunnen dit boek voor 7,50 euro aanschaffen via promotie@oudleiden.nl

Het leven van een Pilgrimmeisje

Volgend jaar wordt herdacht dat het 400 jaar geleden is dat een aantal Engelse protestanten, de zogeheten Pilgrims, met het schip de Mayflower vanuit Southampton koers zetten naar Amerika om daar ongestoord hun geloof te kunnen belijden. Een deel van deze groep kwam uit Leiden waar ze vanaf 1609 in de schaduw van de Pieterskerk hadden gewoond. Niet alle Engelsen vertrokken in 1620 uit Leiden, ook in 1629 vertrok er een groep naar de Nieuwe Wereld om daar een nieuw bestaan op te bouwen. Over het leven van een van de leden van die groep, de in 1629 10-jarige Elizabeth (Betsy) Blossom, die echt bestaan heeft, schreef Chris Houtman een jeugdboek. Het boek bevat het levensverhaal van Betsy, dat ze in 1712 vertelt aan haar achterkleindochter Prudence. Hoewel veel mensen een romantisch en heldhaftig beeld hebben van de Pilgrims, geeft dit boek een kritischer beeld van deze religieuze groepering.

Prudence logeert bij haar overgrootmoeder, die een beetje in de war lijkt te zijn. Haar herinneringen aan wat er vroeger gebeurd is, lijken helderder dan die uit het nabije ver-

leden. Al gauw blijkt echter dat dit een façade is en dat er achter het vergeetachtige vrouwtje een doortastende dame schuilgaat die haar uiterste best doet om een aantal slaven te helpen ontsnappen naar een veiliger gebied. De beide verhalen wisselen elkaar af. Terwijl ze bezig zijn om de slaven te helpen, krijgt Prudence steeds een nieuw stukje uit het leven van haar overgrootmoeder te horen.

In Leiden woont en werkt Betsy met haar vader, moeder en broertjes. Hun geloof is streng, er

is geen ruimte voor plezier en Betsy heeft het daar moeilijk mee. Zo vaak als het kan, zoekt ze haar toevlucht in de Hortus botanicus, waar ze wordt opgemerkt door professor Vorstius, die haar veel leert over de planten die daar groeien. Als ze naar Amerika vertrekken, geeft hij haar zaden van een aantal planten mee, die haar daar van nut kunnen zijn. Ook schenkt hij haar wat zaden van de goudenregen uit de hortus, zodat ze een tastbare herinnering heeft aan haar geboortestad.

Hoewel Betsy eigenlijk niet mee wil naar Amerika, en nog even probeert achter te blijven, gaat ze toch aan boord en enkele maanden later komen ze in Amerika aan. Het leven daar is hard en hun geloofsgenoten die zich daar al eerder gesetteld hebben, voelen zich superieur aan hen. De indianen, op wier grondgebied ze hun nederzettingen stichten, worden ook als minderwaardig beschouwd en behandeld. Het geloof wordt steeds strenger en Betsy voelt zich daar niet in thuis. Andere geloofsopvattingen worden niet getolereerd, en 'afvalligen' worden zelfs vervolgd en terechtgesteld. Zelfs haar planten- en kruidentuin wordt haar ontnegd, omdat dit werk van de duivel zou zijn. Toch weet ze overal waar ze woont, een stekje van de goudenregen uit Leiden te planten. Ze trouwt met Thomas FitzRandolph en opeenvolgende

generaties hebben een enorme hoeveelheid nazaten opgeleverd, waarvan de presidenten George Bush senior en junior en Barack Obama de meest bekende zijn.

Terwijl Betsy dit verhaal aan haar achterkleindochter vertelt, spannen ze zich tegelijkertijd in om een aantal ontsnapte gevangenen naar een veilig gebied te brengen. Het is een spannend avontuur, waarbij een bevriende dokter wordt ingezet om de bewakers van de slaven en de autoriteiten om de tuin te leiden. De dreiging van een besmettelijke ziekte blijkt genoeg afstand en ruimte te creëren om de slaven uit New York

weg te kunnen halen en ze over de grens met Pennsylvania te brengen.

Het boek bevat foto's en illustraties en een aantal informatieve kaders. Het is een historisch verantwoord, spannend jeugdboek met leuke weetjes.

Chris Houtman – Het geheim van de gouden-regen, Het wonderbaarlijke leven van de Pilgrim's-dochter Elizabeth Blossom, de Leidse stammoeder van president Obama – Uithoorn: Karakter uitgevers, 2019 – 349 pagina's – ISBN 978 90 452 1792 5 – Winkelprijs: 19,99

Agenda

Zondag 8 september

Dirk van Ecksalon 'Leidse bierhistorie'

Plaats: Diaconaal Centrum De Bakkerij,
Oude Rijn 44c
Aanvang: 14.00 uur, inloop vanaf 13.30 uur
Het maximum aantal deelnemers is inmiddels bereikt

Vrijdag 13 september

OMD-lezing 'Ramses Shaffy's Leidse jaren'

Plaats: Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28
Aanvang: 20.00 uur, inloop met koffie vanaf 19.30 uur
Toegang: gratis
Zie ook pagina 9

Zaterdag 14 en zondag 15 september

Open Monumentendagen 'Plekken van Plezier'

Plaats informatiecentrum en stand HVOL:
Stadhuis, ingang Breestraat
Tijd: : za 12.00-17.00 uur; zo 10.00-17.00 uur
Toegang: gratis
Zie ook pagina 7

Vrijdag 27 september

Lezing 'Terug naar Dorestad' door Annemarieke Willemsen

Plaats: Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28
Tijd: 10.30 uur
Toegang: toegangsprijs museum; opgeven verplicht
Zie ook pagina 33

Zaterdag 28 september

Excursie Bibliotheeca Thysiana en Rapenburg

Plaats: nader bekend te maken
Tijd: nader bekend te maken
Toegang: 8,50 euro; opgeven verplicht
Zie ook pagina 33

Zaterdag 5 oktober

Excursie Wijk bij Duurstede en Huis Doorn

Plaats: nader bekend te maken
Tijd: nader bekend te maken
Toegang: 43 euro voor leden HVOL; 48 euro voor introductés; opgeven verplicht
Zie ook pagina 34

Agenda (vervolg)

Woensdag 9 oktober

Lezing en debat 'Verleden, heden en toekomst Leidse media'

Plaats: Stadhuis Leiden, Burgerzaal (ingang Breestraat)

Tijd: 20.00 uur, inloop met koffie vanaf 19.30 uur

Toegang: gratis – Zie ook pagina 10

Zaterdag 2 november

Diesviering HVOL met dieslezing '145 jaar Museum

De Lakenhal (1874-2019)' door Jori Zijlmans

Plaats: Hooglandse Kerk, Nieuwstraat 10

Tijd: 10.30 uur, inloop met koffie vanaf 10.00 uur

Toegang: gratis, alleen voor leden HVOL – Zie ook pagina 12

Maandag 4 november

Lezing 'Het geboortehuis van Rembrandt' door Pieter-Jan

De Vos en Edwin Orsel

Plaats: Lokhorstkerk, Pieterskerkstraat 1

Tijd: 20.00 uur, inloop met koffie vanaf 19.30 uur

Toegang: gratis – Zie ook pagina 15

Donderdag 7 november

P.J. Bloklezing 'Rembrandt van Rijn, gesjeesde student' door Onno Blom

Plaats: Academiegebouw, Klein Auditorium

Tijd: 20.00 uur, inloop met koffie vanaf 19.30 uur

Toegang: gratis – Zie ook pagina 16

Vrijdag 8 november

Symposium 'Leidse Kunstambachten 1475 – 1575'

Plaats: Museum De Lakenhal, Auditorium

Tijd: 13.45 – 18.00 uur, inloop met koffie vanaf 13.00 uur

Toegang: gratis – Zie ook pagina 24

Woensdag 27 november

Lezing 'Fer Hakkaart, de kluizenaar aan de Dullebakkersteeg' door Jan van Rijckevorsel

Plaats: Lokhorstkerk, Pieterskerkstraat 1

Tijd: 20.00 uur, inloop met koffie vanaf 19.30 uur

Toegang: gratis voor leden HVOL, 5 euro voor niet-leden

Woensdag 11 december

Jan van Houtlezing 'Van Straetbouc tot geolocation' door Ariela Netiv

Plaats: Lokhorstkerk, Pieterskerkstraat 1

Tijd: 20.00 uur, inloop met koffie vanaf 19.30 uur

Toegang: gratis voor leden HVOL, 5 euro voor niet-leden

Zie ook pagina 32

Colofon

Postadres:

Secretaris HVOL

Postbus 917, 2300 AX Leiden

tel 06-20211908

E-mail: info@oudleiden.nl

ING bankrekeningnummers

(alle t.n.v. Vereniging Oud

Leiden) voor:

- contributies/schenken:

NL74 INGB 0000 1752 28

- betaling excursies:

NL67 INGB 0005 9012 64

- overige betalingen:

NL03 INGB 0005 8871 87

Website: www.oudleiden.nl

Beeldbank: [https://oudleiden.nl/](https://oudleiden.nl/commissies/beeldbank)

commissies/beeldbank

KvK-nummer 40445843

ANBI-nummer 804311912

ISSN-nummer 2214-353X

Redactie Kwartaalblad:

Tanneke Schoonheim en

Bram van Leeuwen

E-mail redactie:

kwartaalblad@oudleiden.nl

Opmaak: Christine van der Ven,

Voorschoten

Productie: Nautilus, Leiden